

**Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування**

Актуальні дослідження правової та історичної науки

Випуск 1

**МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ**

www.lex-line.com.ua

Юридична лінія

15 березня 2018 р.

**УКРАЇНА
Тернопіль
2018**

Актуальні дослідження правової та історичної науки (випуск 1): матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / Збірник тез доповідей: випуск 1 (м. Тернопіль, 15 березня 2018 р.). - Тернопіль, 2018.- 109 с.

УДК 340 (063)
ББК 67.0я43

В роботі зібрані кращі доповіді з юридичних та історичних питань, які оприлюднені на інтернет-сторінці www.lex-line.com.ua.

Збірник матеріалів науково-практичної інтернет-конференції включаються до наукометричної бази даних "PIHC/RSCI".

Адреса оргкомітету:
46010, м. Тернопіль, а/с 1079
тел. 0979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Оргкомітет міжнародної науково-практичної інтернет-конференції не завжди поділяє думку учасників. В збірнику максимально точно збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками. Повну відповідальність за достовірність несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищені. При будь-якому використанні матеріалів конференції посилання на джерело є обов'язкове.

ОСОБЕННОСТИ ПОНИМАНИЯ «ЕСТЕСТВЕННОГО ПРАВА» В ФИЛОСОФИИ ДЖ. ВИКО

Махортых Елизавета Сергеевна

*аспирант, философский факультет, кафедра философской
антропологии, Московский государственный университет им. М.В.
Ломоносова*

Итальянский мыслитель Дж. Вико в своей главной работе «Основания новой науки об общей природе наций» предлагает ряд оригинальных идей, остававшихся малоизвестными на протяжении более 150 лет; в полной мере они могут быть оценены только сегодня, с позиций неклассической парадигмы [5]. Основная интересующая Вико тема – образование человеческих сообществ в форме государств и наций и анализ закономерностей их существования. Поэтому в центре его внимания – науки о познаваемом «человеческом мире», к которым относятся филология, история и юриспруденция. Важнейшую роль в формировании государств и наций играет право как управляющий, стабилизирующий фактор. Вико, как и многие его современники, является последователем концепции «естественного права», однако его трактовка имеет ряд особенностей, которые будут подчеркнуты в данной работе.

Итак, Дж. Вико пользуется понятием «естественного права», постулируя, следовательно, его обусловленность некоторым «природным порядком вещей», куда относится прежде всего «человеческая *природа*». Ее трактовка у Вико имеет важную особенность: философ полагает *природу* не как абсолютное свойство или сущность, неотъемлемую от предмета, но как динамическое понятие, образованное взаимодействием во времени двух компонентов: «низкого», животного (или «тела»), и «высокого», разумного (или «ума»). Конкретные черты *исторической эпохи и человека, к ней принадлежащего*, определяются соотношением «высокого» и «низкого», непостоянным во времени. «Свойства, не отделимые от предметов, должны быть продуктом модификаций или условий, при которых возникли вещи (выделено мной – прим. авт.),

поэтому такие свойства могут нам удостоверить, что именно таковою, а не иною была природа, т. е. возникновение данных вещей» [1, с. 77].

Точка зрения Вико лишена методологической жесткости, присущей, например, картезианству, полностью изолирующему «протяженную» и «мыслящую» субстанции друг от друга. Дж. Вико не наделяет «высокую» и «низкую» «природы» свойствами субстанций, мысля их скорее как силы, действующие в противоположных направлениях.

Такое представление распространяется и на более крупные субъекты исторического процесса – нации, также обладающие «телом» и «умом». Управляющие органы (государственная власть) выступают как манифестации «ума», в соответствии со «всеобщим духом закона» направляющего развитие и поддерживающего целостность и идентичность общества, что в конечном счете направлено на его стабилизацию и сохранение, подобно движущим силам эволюции (сильное государство или нация с развитой правовой системой получает возможность «осуществлять вовне, по отношению к другим народам или нациям, Естественное Право Народов», и, таким образом, *выжить*; иначе «как право, так и его осуществление будет принадлежать другому – высшему народу или нации» [1, с. 272]). Можно, следовательно, говорить о своего рода эволюционной теории применительно к человеческим сообществам, которую Вико предлагает задолго до расцвета эволюционизма во 2 половине XIX в.

Оспаривая картезианскую точку зрения, Вико не противопоставляет «достоверное» знание «истинному» [3, с. 102]: любая форма познания неразрывно связана с практической деятельностью и потому начинается с «достоверного» как суммирующего многообразный опыт, и затем подвергается все большей абстракции и обобщению; аналогично тому право возникает в форме обычаев как совокупность норм, регламентирующих отдельные виды активности, складываясь во все более целостную систему, *непрерывно* развивающуюся по мере исторического движения, т.е. следуя генетическому принципу, что становится возможным благодаря исторической памяти: «Люди по самой своей природе склонны сохранять воспоминания о тех законах и порядках, которые удерживают их в обществе» [1, с. 86].

Сказанное позволяет рассматривать право в интерпретации Вико как системообразующий фактор, управляющий динамикой социума.

Упорядочивающее действие институтов власти противостоит «силам энтропии», многочисленным разнонаправленным интересам отдельных индивидуумов, что порождает в обладающем определенной инертностью социуме циклы или флуктуации [4, 6], связанные с периодическими изменениями базовых мировоззренческих доминант. Циклическому порядку вещей у Вико подчиняются все компоненты культуры: мораль, искусство, экономика, государственно-правовые институты. «Положением равновесия», *оптимальным* социально-политическим порядком для этой циклической структуры является то, что Вико называет «Гражданским Светом», «транслируемым» божественным разумом посредством Провидения. «Гражданский Свет» никогда не сокрыт от человечества, хотя и недоступен невежественному, «варварскому» уму. В связи с этим одну из задач права Дж. Вико видит в «воспитании» ума, трансформации страстей в добродетели (что роднит его точку зрения с античной [2]).

Идеал общества, следовательно, уже заложен в нем, не трансцендентен, в отличие от идеала сторонников прогрессистской теории развития, и недостижим путем поступательного развития правовой системы. Естественная динамика социума делает эту цель утопичной, но в то же время не выходящей за пределы умопостигаемого. Вико всячески подчеркивает, что цели и задачи правовой системы сводятся к тому, чтобы сохранять «направление на оптимум», поддерживать социальную стабильность, определяющуюся потребностями конкретной эпохи, поэтому формы права определяются «самими человеческими нравами, вытекающими из общей природы наций» [1, с. 103].

Возникновение государств – «универсального гражданского *блага* (выделено мной. – прим. авт.)» – подчиняется поэтому «объективной необходимости», «логике вещей», но определяется не требованиями личного блага каждого индивидуума (как это было в теориях «общественного договора»), вследствие чего имеет место несовпадение индивидуальных целей и общественных результатов деятельности людей [7, с. 158].

В то же время само существование права, по мнению Вико, возможно благодаря наличию у человека свободной воли, назначение которой сводится к обузданию аффектов и следованию «разумной природе». Провиденциализм Вико принимает лишь отчасти:

божественный разум, будучи идеальным и неподвижным, вынесен за пределы действительного мира. Он неспособен непосредственно влиять на социальные процессы, выступая только носителем идеи совершенного социального устройства. Человек же действует исходя из наличных условий, пользуясь «достоверным знанием», проистекающим из опыта. Эти действия продиктованы сознанием как некоторым коллективным чувством или «здравым смыслом» («суждение без какой-либо рефлексии, чувствуемое сообща всем сословием, всем народом, всей нацией или всем Родом Человеческим» [1, с. 76]). Таким образом, функционал права в понимании Вико базируется на *здравом смысле*, нацеленном на достижение *необходимости и пользы* [там же], а не обуславливается лишь абстрактными требованиями (и не может вместе с тем претендовать на абсолютность).

Суммируя вышесказанное, можно выделить следующие особенности понимания Дж. Вико права: (1) изменчивость, темпоральная обусловленность, связанная с принадлежностью «миру вещей»; (2) системность; право также выступает как один из управляющих параметров, корректирующих направление развития целостной человеческой общности и обеспечивающих связь ее элементов; (3) гуманистичность, т.е. признание важной роли человека не только как объекта, но и как субъекта права; (4) следование генетическому принципу – непрерывность развития, начиная с традиций и обычаев; (5) конкретность – право возникает не как совокупность абстрактных законов, но проистекает из самого опыта; (6) одновременно с этим – всеобщность, что объясняется сходной «природой» всех людей, независимо от национальных различий.

Все сказанное делает правовую теорию Дж. Вико, с одной стороны, не лишенной своеобразия, с другой – во многом созвучной современным взглядам и представлениям. Как исторический процесс, так и эволюция государств и права для Вико невозможны без постоянного влияния разноуровневых элементов – отдельных индивидуумов и более крупных социальных групп – друг на друга. Целое всегда имеет внутреннюю структуру, и, хотя итальянский мыслитель не соглашается с определяющей ролью «исторической личности», для него развитие человечества – всегда результат совокупности многих решений, принимаемых живыми людьми в конкретных обстоятельствах.

Литература:

1. Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций / пер. А.А. Губера. – М.-Киев, 1994.
2. Голубев С.В. Учение Платона об идеальном государстве // Философия и общество. - 2005. - № 1. - С. 156-173.
3. Махлин В. Л. Второе сознание: Подступы к гуманитарной эпистемологии. — М.: Знак, 2009. — 632 с.
4. Сорокин П. Социальная и культурная динамика. – М.: Астрель, 2006.
5. Степин В.С. Типы научной рациональности и синергетическая парадигма. // Сложность. Разум. Постнеклассика. – 2013. – № 4 – С. 45-59.
6. Субетто А.И. Новая парадигма цикличности. // Системогенетика, 94 / под ред. Н.Н. Александрова и А.И. Субетто. – М.: Изд-во Академии Тринитаризма, 2011. – 233 с.
7. Шапиро А.Л. Русская историография с древнейших времен до 1917 г. / Учебное пособие. – М.: Культура, 1993. – 761 с.

Научный руководитель: Пономарева Галина Михайловна, доктор философских наук, профессор, Московский государственный университет им. М.В. Ломоносова

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне
та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНІЧНОГО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

Довжук Ігор Володимирович

*доктор історичних наук, професор, Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди*

Належний рівень захищеності інформації, що є власністю держави, та інформації з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом, а також відповідність результатів виконання робіт з технічного захисту інформації (ТЗІ) в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях незалежно від форми власності вимогам, установленим відповідними нормативними актами з питань ТЗІ, можливо забезпечити лише за допомогою правового регулювання галузі технічного захисту інформації.

Зміни, що відбуваються в державі та супроводжуються постійним зростанням ролі інформаційних технологій, потребують своєчасного перегляду державної політики у сфері технічного захисту інформації та постійного удосконалення правового регулювання відносин у цій сфері.

Зростання рівня загроз для інформації обумовлює необхідність робіт з удосконалення вже наявної нормативної бази і розробки проектів нових нормативних документів. Нормативна база являє собою організаційно-функціональний образ системи технічного захисту інформації, виражений юридичною мовою, який відповідає цільовому призначенню даної системи.

Зазначимо, що найвищу юридичну силу в системі нормативно-правових актів держави має закон. Саме закони є основним джерелом і формою права, а законодавство – пріоритетною формою здійснення державної влади і правотворчості. Будь-який інший правовий акт ухвалюється на основі, на виконання і відповідно до закону [7, с. 43]. Утім, закони мають бути спрямовані на реалізацію основних положень Конституції України.

Основним завданням, яке вирішується шляхом нормотворчої діяльності суб'єктів системи технічного захисту інформації, є заповнення прогалин правового забезпечення, що виникають у результаті недостатньої реалізації правотворчої спроможності.

Як вже було підкреслено основою системи нормативно-правових документів з питань технічного захисту інформації є Конституція України. Конституція України як Основний закон держави є базовим елементом реально існуючих, побудованих на демократичних принципах правових основ технічного захисту інформації. Вона створює правові передумови, достатні для прийняття законів та підзаконних актів, що охоплюють весь комплекс заходів для виявлення, попередження і припинення загроз інформації. Конституція має вищу юридичну силу, а також пряму дію у всіх сферах життєдіяльності суспільства та застосовується на всій території України. На наступному рівні розташовані закони України: «Про інформацію» [5], «Про державну таємницю» [3], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [4], «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» [2], «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» [1] тощо. До даної групи входить також Кодекс України про адміністративні правопорушення, який містить ст. 188-31 «Невиконання законних вимог посадових осіб органів Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України», ст. 212-2 «Порушення законодавства про державну таємницю» (п. 9 «Невиконання норм і вимог криптографічного та технічного захисту секретної інформації, внаслідок чого виникає реальна загроза порушення її конфіденційності, цілісності і доступності») та ст. 164 (у частині правопорушень у галузі господарської діяльності, ліцензії на проведення якої видає Держспецзв'язку) [6]. Зазначені статті містять перелік порушень у галузі ТЗІ, за які винні особи можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності.

Положення чинного законодавства знаходять свій розвиток у системі підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади, що видаються останніми відповідно до їхньої компетенції, функцій, прав і обов'язків.

Отже, правові основи функціонування системи технічного захисту інформації, які містяться в Конституції України, знаходять свій розвиток у

законах та підзаконних нормативних актах, що визначають функції та завдання державних і недержавних суб'єктів системи ТЗІ, конкретизують конкретні напрями діяльності у досліджуваній сфері тощо.

Література:

1. Закон України «Про Національну систему конфіденційного зв'язку» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 15. – ст. 103 (зі змінами).
2. Закон України «Про державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 30. – ст. 258 (зі змінами).
3. Закон України «Про державну таємницю» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 16. – ст. 93 (зі змінами).
4. Закон України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 31. – ст. 286 (зі змінами).
5. Закон України «Про інформацію» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – ст. 650 (зі змінами).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1984. – Додаток до № 50. – ст. 1122 (зі змінами).
7. Монастирський Д. А. Історичні витоки сучасного розуміння закону в Україні / Д. А. Монастирський // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління і права. – 2004. – № 1-2. – С. 36-44.

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Золота Леся Володимирівна

аспірант кафедри АГПФЕБ ННІ права, Сумський державний університет

Основним законом, який знаходиться на вершині національного законодавства стосовно охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності, є Конституція України, яка прокламує право особи на

володіння, користування і розпорядження своїм надбанням, результатами своєї розумової та творчої діяльності (ч. 1 ст. 41) [2]. Також Конституція України охороняє права інтелектуальної власності, і у сфері наукової діяльності включно, встановлює запоруку свободи, літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їх авторського права, духовних та матеріальних інтересів, які з'являються у зв'язку зі здійсненням різних видів інтелектуальної діяльності. Кожен громадянин має право на результати своєї розумової та творчої діяльності; ніхто інший не може користуватися або розповсюджувати їх без погодження автора, окрім випадків, встановлених законом. Держава йде назустріч розвитку науки, установленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством. Також ст. 55 Конституції України встановлює право особи на захист судом, звернення за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, звернення з конституційною скаргою до Конституційного Суду [2], що є також складовими елементами адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності.

Наступну ланку в національній системі законодавства щодо охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності становлять Закони України, які необхідно приймати із врахуванням положень Конституції України. Останніми в ієрархії законодавства щодо охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності є підзаконні нормативно-правові акти, які приймаються спираючись на закони та здійснюють деталізацію їхніх положень. Отже, класифікуємо Закони України і підзаконні нормативно-правові акти на: 1) правові акти, що визначають права суб'єктів права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності на їх охорону та захист. Так, Цивільний кодекс України [7], де Книга четверта «Право інтелектуальної власності» визначає загальні положення про право інтелектуальної власності, а також встановлює загальні особисті немайнові права інтелектуальної власності, які стосуються і авторів наукових творів та авторів наукових відкриттів, та визначає майнові права інтелектуальної власності [7]. Ще кодекс визначає право творця захисту права інтелектуальної власності у суді (ст. 432).

Розділ V «Захист авторського права і суміжних прав» Закону України «Про авторське право і суміжні права» містить положення, які визначають особливості захисту авторських прав, в тому числі і прав

інтелектуальної власності на наукові твори. У ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[3] та ст. 64 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» зазначається, що захист права інтелектуальної власності здійснюється у порядку, встановленому адміністративним, цивільним і кримінальним законодавством.

Адміністративним законодавством, яким встановлюється порядок захисту прав інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності, є Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі — КУпАП), положеннями якого передбачено, що справи про адміністративні правопорушення, які містяться у ст. 51-2 КУпАП «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності», розглядаються у районних, районних у місті, міських або міськрайонних судах.

Адміністративно-правова охорона права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності проявляється не тільки в забороні до вчинення відповідних дій, які порушують такі права, але й у встановленні певних обов'язків для суб'єктів права інтелектуальної власності. Так, наприклад, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 5 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [5], учений під час проведення наукової, науково-технічної, науково-організаційної та науково-педагогічної діяльності повинен дотримуватися етичних норм наукового співтовариства, неухильно додержуватися норм права інтелектуальної власності. З даного зобов'язання можна зробити висновок про право вимоги суб'єктів наукового співтовариства з дотримання норм права, які регулюють відносини, що виникають в процесі набуття, реалізації права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності.

Ще одним нормативно-правовим актом стосовно охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності є Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу» [6], який визначає зміст і сутність наукової і науково-технічної експертизи, суб'єктів та об'єктів експертизи, а також підстави для проведення експертизи та порядок її здійснення. Законом визначено, що окрім державних органів і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, замовниками експертизи є й зацікавлені у проведенні такої експертизи громадяни (це, наприклад, можуть бути і суб'єкти права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності, права яких порушені).

А оскільки під науковою і науково-технічною експертизою законодавець розуміє діяльність, що має на меті дослідження, перевірку, аналіз та оцінку науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовку обгрунтованих висновків для прийняття рішень стосовно даних об'єктів, одним із основних завдань такої діяльності є перевірка на відповідність об'єктів експертизи до вимог і норм діючого законодавства [6], а об'єктами такої експертизи є наукові роботи у вигляді спеціально підготовлених рукописів, наукових доповідей, опублікованих монографій, дисертаційних досліджень, тобто наукові твори, права на об'єкти інтелектуальної власності, включно з їх вартісною оцінкою, то право вимоги суб'єктів на проведення наукової експертизи є одним із складових охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності.

Наступним нормативно-правовим актом, який потребує нашої уваги, є Закон України «Про науково-технічну інформацію», який визначає, що науково-технічна інформація є суспільним володінням, обов'язковою запорукою продуктивної інтелектуальної діяльності, зокрема, наукової і технічної творчості. Науково-технічна інформація, що є наслідком розумової творчої роботи, є об'єктом права інтелектуальної власності, а домовленості стосовно її придбання, зберігання, переробки, використання і поширення регулюються діючим законодавством. Органи та служби науково-технічної інформації, яким передається дана інформація, забезпечують захист прав інтелектуальної власності, дотримання комерційної таємниці, захист законних прав та інтересів юридичних та фізичних осіб — творців інформації про науково-технічні досягнення [4];

2) правові акти, які регулюють управлінську діяльність суб'єктів охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності та визначають їх функції та повноваження у сфері охорони. До них відносяться: Закони України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII, «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII, Постанову Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 320 «Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі», Постанову Кабінету Міністрів України від 23.05.2012 р. № 409 «Деякі питання виконання Угоди про співробітництво у сфері правової охорони й захисту інтелектуальної власності та створення Міждержавної ради з питань правової охорони й захисту інтелектуальної власності», Постанову Кабінету Міністрів України від 30.05.2011 р. № 550 «Деякі питання

надання Міністерством освіти і науки і Державною службою інтелектуальної власності платних адміністративних послуг», Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2013 р. № 1355 «Про затвердження Переліку питань для здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) з використання об'єктів права інтелектуальної власності, уніфікованої форми акта перевірки дотримання вимог законодавства у сфері інтелектуальної власності та форми припису», Указ Президента України «Про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» від 31.05.2011 р. № 634/2011, тощо;

3) правові акти, які встановлюють відповідальність за порушення права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності. Так, у КУпАП міститься ст. 51-2, яка встановлює за незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності (літературного чи художнього твору, їх виконання, фонограми, передачі організації мовлення, комп'ютерної програми, бази даних, наукового відкриття, винаходу, корисної моделі, промислового зразка, знака для товарів і послуг, топографії інтегральної мікросхеми, раціоналізаторської пропозиції, сорту рослин, тощо), присвоєння авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, що охороняється законом, покарання у вигляді штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення [1].

Також у ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» міститься перелік дій, які вважаються порушеннями авторського права і суміжних прав, проте відсутні положення, які б передбачали санкції за вчинення відповідних правопорушень;

4) інші правові акти.

Аналізуючи систему національного законодавства, яке врегульовує питання охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності, слід зауважити, що сучасний стан правового регулювання відповідних відносин характеризується такими особливостями, як розгалуженість системи нормативно-правових актів щодо адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності, що ускладнює застосування їх на практиці; правове регулювання адміністративно-правової охорони права інтелектуальної

власності у сфері наукової діяльності перебуває в процесі розвитку, оскільки більш детальної регламентації потребують відносини з охорони наукових відкриттів, адже в національному законодавстві не існує чинного нормативно-правового акта, який би регулював дане питання, також відсутня чітка вказівка, що об'єктами авторського права є наукові твори; відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би врегулював питання охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності, визначив би правовий режим наукових результатів як об'єктів права інтелектуальної власності, систему суб'єктів такої охорони, напрямки їх діяльності, повноваження, форми та методи адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Відомості Верховної Ради Української РСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 13. Ст. 64.
4. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.1993 № 3322-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 33. Ст. 345.
5. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 3. Ст. 25.
6. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10.02.1995 № 51/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 9. Ст. 56.
7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

Науковий керівник: Колеснікова Марія Вікторівна, кандидат юридичних наук, доцент, Сумський державний університет

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Гордєєва Ольга Іллівна

*викладач вищої категорії, викладач-методист, Харківський Державний
автомобільно-дорожній коледж*

Юридичні особи є основними товаровиробниками, що забезпечують економічний розвиток країни, насичення ринку товарами, роботами та послугами. Їх дії значною мірою визначають реальний стан додержання майнових та особистих немайнових прав інших учасників цивільних відносин. Крім того, цивільно-правова конструкція юридичної особи широко використовується у публічно-правових відносинах.

З огляду на притаманний цивільному праву метод юридичної рівності, вільного волевиявлення та майнової самостійності учасників цивільних відносин цивільно-правова відповідальність має забезпечувати належне виконання цивільних обов'язків з боку всіх без винятку суб'єктів цивільного права.

Зазначене вимагає врахування особливостей юридичної особи з метою створення правових гарантій послідовної реалізації функцій цивільної відповідальності.

Цивільний кодекс України запровадив класифікацію юридичних осіб, яка передбачає видокремлення юридичних осіб приватного та юридичних осіб публічного права, підприємницьких і непідприємницьких товариств та установ.

У всіх випадках цивільно-правова відповідальність постає як санкція, тобто правовий наслідок порушення чужого суб'єктивного цивільного права. Вона настає винятково за наявності передбачених у законі чи договорі (щодо врахування вини) умов і втілюється у покладанні на зобов'язану особу суб'єктивного цивільного обов'язку з відшкодування завданої кредиторіві (потерпілому) шкоди. Цей обов'язок впливає з порушеного обов'язку в регулятивних правовідносинах, але не збігається з останнім за своїм змістом.

З аналізу судової практики у справах цивільно-правової відповідальності юридичних осіб зміст цивільної відповідальності зумовлює такий її зв'язок з державним примусом, коли, з одного боку, реалізація цієї відповідальності забезпечується можливістю застосування відповідних примусових заходів, а з іншого – передбачає можливість добровільного відшкодування завданої шкоди.

Правовим засобом, за допомогою якого здійснюється застосування цивільної відповідальності, є конкретна міра відповідальності – відшкодування збитків, сплата неустойки, втрата завдатку чи сплата його подвійної суми, сплата процентів за порушення грошового зобов'язання.

Змістовну визначеність функцій цивільної відповідальності зумовлено особливостями методу цивільного права, засадами цивільного законодавства та регулятивними можливостями правових засобів, які застосовуються з метою відшкодування (компенсації) завданої кредиторів (потерпілому) шкоди.

Цивільно-правова відповідальність виконує лише дві функції – забезпечувальну і компенсаційну. З них об'єктивно гарантованою механізмом цивільно-правової відповідальності є тільки компенсаційна функція, тоді як реалізація забезпечувальної функції у її вузькому розумінні – як запобіжної щодо вчинення правопорушень – залежить переважно від суб'єктивних чинників (таких як особисте ставлення боржника до приписів закону й умов договору).

Однією з ознак юридичної особи є відокремлене майно. Це майно є передумовою участі юридичної особи в цивільних правовідносинах, зокрема, передумовою покладення на неї цивільної відповідальності.

Норми щодо цивільної відповідальності юридичних осіб встановлено у ст. 96 ЦК. Зокрема, вказано, що юридична особа самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями. Це означає, що саме юридична особа, а не держава, територіальна громад не інші особи не відповідають за боргами юридичної особи, що є загальним правилом. Цим встановлюється суб'єкт відповідальності, яким є сама юридична особа.

Щодо обсягу відповідальності встановлено наступне. Юридична особа відповідає за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном.

Щодо відповідальності засновників, діє наступне правило. Учасник (засновник) юридичної особи не відповідає за зобов'язаннями юридичної особи, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями її учасника

(засновника), крім випадків, встановлених установчими документами та законом.

Найбільший тягар відповідальності засновників юридичної особи за її боргами бачимо у випадку, коли вони відповідають всім своїм власним майном, що їм належить. Така відповідальність покладена на учасників повного товариства.

Відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до реєстрації юридичної особи покладається наступним чином. Особи, які створюють юридичну особу, несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до її державної реєстрації. Юридична особа відповідає за зобов'язаннями її учасників (засновників), що пов'язані з її створенням, тільки у разі наступного схвалення їхніх дій відповідним органом юридичної особи.

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що цивільно-правова відповідальність виникає внаслідок наступних підстав:

- 1) протиправні дії боржника;
- 2) наявність наслідків у вигляді шкоди у кредитора;
- 3) наявність причинного зв'язку між діями боржника і наслідками у вигляді шкоди, що виникли у кредитора;
- 4) вина боржника. А відтак можна констатувати правильність та обґрунтованість концепції складу цивільного правопорушення як загальної і єдиної підстави цивільно-правової відповідальності.

Традиційно ЦК закріплює презумпцію вини особи, яка вчинила правопорушення. Це означає, що вона вважається винною у завданні шкоди, невиконанні зобов'язання або іншому правопорушенні, оскільки не буде доведено іншого (ст. 614 та ч. 2 ст. 1166 ЦК).

Таким чином, передумовами повноцінної і самостійної участі юридичної особи у відносинах цивільно-правової відповідальності є організаційна єдність і майнова відокремленість.

ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Гуйван Оксана Петрівна

здобувач кафедри цивільного права і процесу Харківського національного університету внутрішніх справ

Інститут цивільної відповідальності за інформаційні правопорушення обумовлений комплексним характером інформаційного права, окремі норми якого містяться в цивільному законодавстві, як загального виду (ЦКУ), так і в спеціальних актах, які регулюють суто інформаційну діяльність, або окремі питання матеріального обороту, забезпечені інформаційним обміном у необхідному для цього обсязі. У цивілістичній літературі неодноразово вказувалося, що відповідальність є, хоча і важливим, але все ж лише елементом негативних наслідків – санкцій, які застосовуються до порушників суб'єктивного цивільного права [1, с. 9]. Саме цим цивільно-правове регулювання охорони суб'єктивних прав відрізняється від кримінального та адміністративного, де роль санкцій зводиться до виключного застосування заходів відповідальності.

Караність неправомірних діянь щодо інформації настає в разі скоєння правопорушення. Інформаційні правопорушення відбуваються в особливій площині людської діяльності – у сфері пошуку, створення, обробки, передачі, отримання, зберігання, захисту й використання будь-яких відомостей про навколишній світ (інформації). Нерідко вони відбуваються з використанням інформаційних засобів і технологій роботи з інформацією, незалежно від її форми. Інформаційне правопорушення може відбуватись також в інших сферах людської діяльності. Важливими обставинами вчинення таких діянь є умови їх реалізації, пов'язані з використанням інформації, інформаційних засобів і технологій роботи з інформацією [2, с. 208-209]. Цивільно-правові санкції за порушення в інформаційній сфері, їх вид та ефективність обумовлені особливостями матеріальних відносин, які ґрунтуються на принципах неприпустимості свавільного втручання у сферу особистого життя людини, позбавлення права власності, свободи інформаційної діяльності, судового захисту цивільного права та інтересу тощо, а також визначаються направленістю,

серйозністю порушення, наявністю умислу та характером і розміром нанесеної шкоди.

Певні особливості захисту інформаційних відносин, які враховують їхню специфіку, застосовуються при регулюванні захисту прав споживачів та рекламної діяльності. Як різновид державного примусу, відповідальність за правопорушення у цих сферах має всі ознаки, що притаманні юридичній відповідальності в цілому. Юридичні особи та громадяни, чиї права та інтереси порушені в результаті неналежного здійснення рекламної діяльності, можуть звернутися в установленому порядку до суду з позовами про відшкодування збитків, включаючи упущену вигоду, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю та майну, компенсацію моральної шкоди у тому ж порядку, як і споживачі інших товарів (продуктів, послуг, робіт). Адже специфіка правової відповідальності у вказаній сфері обумовлюється особливим характером впливу недоброякісної інформації (реклами) про товар на права споживачів та значною мірою визначається характером цих порушених прав. Річ у тім, що зазвичай цивільно-правові порушення спрямовані саме на об'єкт права. Посягаючи на певний об'єкт, зловмисник наносить шкоду саме йому і у такий спосіб порушується право особи щодо задоволення своїх потреб у його використанні. В той же час, порушення суб'єктивного права на отримання належної, якісної та повної інформації про товар, як правило, тягне також інші негативні для управленої особи результати.

У залежності від спрямованості правопорушення щодо надання недостовірної, неповної чи спотвореної інформації подібні неправомірні діяння призводять до посягання на права споживачів на вибір товару, прав інтелектуальної власності, особистих немайнових прав, що забезпечують природне та соціально-економічне існування особи [3, с. 129]. В результаті відбувається порушення нормативних приписів щодо необхідності забезпечення доступності, достовірності та своєчасності інформації, використаної продавцем у рекламі свого товару та його характеристик. Такі юридичні гарантії ґрунтуються на презумпції відсутності у споживача спеціальних знань про властивості та характеристики товарів (робіт, послуг) [4].

У деяких випадках взагалі важко визначити, що є основною сферою застосування тієї чи іншої технологічної надбудови та відповідної інфраструктури: інформаційні чи комерційні відносини. До прикладу,

використання мережі Інтернет має і відверто інформаційний характер, і діяльність, направлену на вчинення різного роду угод чи пов'язаних з ними дій (публічне розміщення каталогів, опублікування ofert тощо). До інформаційного аспекту відноситься публічне використання Інтернет-ЗМІ, домашніх сторінок користувачів, щоденників, клубів і т. п. До «транзакційного» типу – діяльність інтернет-магазинів, інтернет-аукціонів, торговельних майданчиків та володільців інших подібних ресурсів, метою яких є здійснення правочинів з використанням мережі Інтернет [5, с. 49-50]. Втім, навіть здійснюючи останню діяльність, її учасники також мусять дотримуватися інформаційних правил поведінки, які в цьому разі встановлюються відповідним спеціальним законодавством, що регулює порядок проведення товарообороту. При цьому, інформаційний обмін буде вже не основною метою Інтернет-діяльності, а забезпечувати ефективність товарообмінних та розпорядчих операцій.

Свої особливості має цивільно-правовий захист і у відносинах, де інформаційні правопорушення трапляються в сферах, опосередковуваних іншим, ніж приватноправове, регулюванням. Зокрема, у разі порушення особистих немайнових прав особи, пов'язаних з незаконним проведенням в ході розслідування кримінального провадження, виїмки документів, інформації, проведення оперативно-пошукових заходів, що обмежують особисті права громадян чи поширюють про них конфіденційну або неправдиву інформацію. Спеціальний Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» передбачає можливість відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Якщо національні правозастосовні органи не вчиняють необхідних захисних дій, то це кваліфікується як порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Дане питання знайшло своє відображення у численних рішеннях Європейського суду з прав людини. Так, ЄСПЛ у справі "Преждарови проти Болгарії», негативно оцінив як національне законодавство, так і рішення суду, яким були санкціоновані обшук і вилучення, а також рішення прокурора і суду за скаргами заявників з вимогою повернути комп'ютери так, як в базі даних вилучених комп'ютерів містилася

персональна інформація. При цьому Суд зазначив, що аналогічним чином слід міркувати стосовно будь-якого пристрою, який може містити персональну інформацію. Суд зазначає, що вираз «відповідно до закону» в сенсі пункту 2 статті 8 Конвенції вимагає, по-перше, щоб оспорюваний захід мав деяку підставу в національному законодавстві. По-друге, національне законодавство має бути доступне відповідній особі. По-третє, постраждала особа повинна бути в змозі, отримавши при необхідності відповідну юридичну консультацію, передбачати наслідки застосування до неї національного законодавства, і, по-четверте, національне законодавство має бути сумісним з принципом верховенства права.

У даній справі, виходячи з припущення, що дії поліції в комп'ютерному клубі, який належить заявникам, 21 лютого 2005 року мали деякі підстави в національному праві, оскільки пункт 1 статті 191 Кодексу 1974 передбачає, що за певних обставин поліція може провести обшук і вилучення, Суд повинен розглянути питання про те, чи був закон «сумісний з принципом верховенства права». Національне законодавство повинно надавати достатні гарантії від свавільного втручання у права, передбачені статтею 8 Конвенції в плані обшуку та вилучення. Суд, вивчивши обставини справи, прийшов до висновку, що відсутність чітких правил, які стосуються предмета судового контролю в подібній ситуації, в поєднанні з тим, що яка-небудь значуща перевірка законності та обґрунтованості заходу не мала місця, призвело до неефективності подальшого судового контролю з точки зору мети захисту прав заявників, гарантованих статтею 8 Конвенції.

З урахуванням наведеного, ЄСПЛ заявив, що навіть якщо припустити, що в принципі болгарське законодавство передбачає юридичні підстави проведення оспорюваного заходу, заявникам по справі не було надано достатніх гарантій дотримання їх права на повагу до приватного життя до або після операції по проведенню обшуку і вилучення. За таких обставин Суд прийшов до висновку, що втручання в право заявників на повагу їхнього особистого життя не було здійснено «відповідно до закону», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції. Отже, Суду немає необхідності розглядати питання про те, чи переслідував оспорюваний захід законну мету і чи був він відповідний цій меті. Беручи до уваги все вищевказане, Суд встановив, що мало місце порушення статті 8 Конвенції [6, п. 42-53]. Подібні рішення щодо неправомірності

поширення слідчими та судовими органами інформації, що має конфіденційний характер, Європейський суд з прав людини виніс також у справах «Пантелеєнко проти України» [7, п. 50-53] та «Заїченко проти України (№ 2)» [8, п. 120-122].

З викладеного можемо дійти висновку, що інформація має притаманні їй специфічні ознаки, які відображають її внутрішню природу та сутність, впливаючи на вибір способів захисту інформаційних прав. З урахуванням особливості інформації як об'єкта юридичного регулювання правовій науці необхідно на базі аналізу реальних загроз і ризиків в інформаційному середовищі напрацювати нові правові засоби реагування. Це дозволить якомога швидше усунути існуючі наразі прогалини в законодавстві, оскільки в зв'язку із стрімким технічним поступом, на жаль, підвищується кількість та рівень загроз. Як перший та необхідний крок, вбачається необхідність узгодження механізмів цивільно-правового захисту інформації, які запроваджені різними актами та продовжують носити суперечливий характер.

Література:

1. Красавчиков О.А. Ответственность, меры защиты и санкции в советском гражданском праве. Проблемы гражданско-правовой ответственности и защиты гражданских прав. Свердловск, 1973. Вып. 27. С. 5-16.
2. Полушкин О.В. О понятии информационного правонарушения. Российский юридический журнал. 2009. № 3. С. 207–210.
3. Димінська О.Ю. Захист прав споживачів у сфері реклами. Університетські наукові записки Хмельницького університету управління і права 2013. № 3 (47). С. 129-134.
4. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 12.04.96 „Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96>
5. Дмитрик Н.А. Способы осуществления гражданских прав с использованием сети Интернет. Законодательство. 2007. №2. С. 49-56.
6. Рішення ЄСПЛ від 30 вересня 2014 року у справі «Преждарови проти Болгарії», (Prezhdarovi v. Bulgaria), скарга N 8429/05, URL: <http://european-court.ru/tag/prezhdarovi-v-bulgaria/>.

7. Рішення ЄСПЛ від 29 червня 2006 року у справі «Пантелеєнко проти України», Заява N 11901/02, URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_274.

8. Рішення ЄСПЛ від 26 лютого 2015 року, остаточне 6 липня 2015 року у справі «Заїченко проти України (№ 2)», Заява № 45797/09. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_a87.

Науковий керівник: Сергієнко Валерій Вікторович, кандидат юридичних наук, професор, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (ХНЕУ ім. С. Кузнеця)

КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Фігун Наталія Ігорівна

студентка IV курсу юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

Активні інтеграційні процеси України, її розташування в центрі Європи та проживання на території України людей різної національності та різного громадянства сприяє збільшенню кількості шлюбів з іноземним елементом. Однак законодавство різних країн не є ідентичним, що спричинює численні колізії правових норм.

Отож метою даної роботи є дослідження питання укладення шлюбу з іноземним елементом.

Дослідження у царині колізійного регулювання шлюбно-сімейних відносин здійснювали та виклали в своїх працях Н. Лопата, О. Розгон, О. Чепис та інші.

Для початку варто з'ясувати, що таке “іноземний елемент”. Іноземний елемент у шлюбних відносинах може проявлятися у двох аспектах: 1) як суб'єкт правовідносин; 2) як юридичний факт. Так, якщо шлюб укладається на території однієї держави між іноземцями або між іноземцем і громадянином, то іноземний елемент представлений через суб'єкт — іноземця. Якщо ж шлюб укладається між громадянами за межами своєї держави, то в такому випадку іноземний елемент

проявляється як юридичний факт — укладення шлюбу в іноземній державі[7, с. 99].

За наявності іноземного елемента постає запитання про визначення права, яке буде регулювати такі правовідносини. Проблема в тому, що законодавство у шлюбно-сімейній сфері різних країн суттєво відрізняється, адже на нього впливає культура, традиції, релігія. Укладений шлюб в одній державі може не визнаватися в іншій, а подружжя може розглядатися просто як особи, що проживають разом. Таким чином, у даному випадку виникає небажане явище для міжнародного приватного права, яке називається “шкутильгаючий шлюб”.

Законодавство більшості країн містить норми, які визначають матеріальні та формальні умови укладання шлюбу, а їх дотримання при укладанні шлюбу є обов’язковою умовою для подальшої його дійсності[4, с. 185]. Матеріальними умовами є такі умови, при дотриманні яких шлюб визнається дійсним і стосуються вони шлюбної правоздатності і дієздатності.

Першою матеріальною умовою є досягнення особою шлюбного віку. У більшості країн шлюбний вік нижчий від віку загального повноліття, а шлюбний вік для жінок нижчий, ніж для чоловіків. У різних державах цей вік різниться. Так, у Росії, Казахстані, Польщі, Німеччині та Словаччині шлюбний вік як для чоловіків, так і для жінок настає з досягненням 18 років, в Австралії — 16 років для жінок і 18 років для чоловіків, у Франції — 15 років для жінок і 18 років для чоловіків, в Англії — 16 років для жінок і чоловіків, у Еквадорі та Колумбії — 12 років для жінок і 14 років для чоловіків. У США залежно від штату шлюбний вік коливається для чоловіків від 14 до 18 років, а для жінок від 13 до 17 років. У різних провінціях Канади шлюбний вік коливається від 16 до 19 років[3, с. 102]. В Україні відповідно до ст. 22 Сімейного кодексу України шлюбний вік для чоловіків та жінок становить 18 років[6]. У законодавстві більшості країн закріплене положення, яке дозволяє особам вступати у шлюб до досягнення шлюбного віку. В Україні особі, яка досягла 16 років, може бути надано право на шлюб за рішенням суду, якщо це відповідає інтересам особи.

Відповідно до ст. 55 Закону України “Про міжнародне приватне право” право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладення шлюбу. У разі укладення шлюбу в Україні

застосовуються вимоги Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу[1]. Звідси випливає, що іноземець, який не досяг шлюбного віку, що визначений у Сімейному кодексі України, не може зареєструвати шлюб, навіть якщо за законом країни громадянином якої він є, встановлений нижчий шлюбний вік.

Другою матеріальною умовою є вільна згода чоловіка і жінки на шлюб. Так, відповідно до ст. 1 Конвенції про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу не допускається укладення шлюбу без повної і вільної згоди обох сторін, яка має бути виявлена ними особисто[2]. Така норма покликана попередити застосування застарілих звичаїв та законів щодо примусового укладення шлюбу. Отож вступ в шлюб має бути добровільним, однак існують випадки, коли для укладення шлюбу необхідна згода батьків чи піклувальників, зазвичай у випадку недосягнення особою повноліття.

Ще однією важливою умовою, передбаченою законодавством більшості країн, є одношлюбність. Особа не може укласти шлюб, якщо вона перебуває у іншому офіційно зареєстрованому шлюбі. Так, в § 1 ст. 13 Сімейний кодекс Республіки Польща зазначається, що не може укласти шлюб той, хто вже перебуває у шлюбних відносинах[8]. Виняток складають країни мусульманського права, де чоловіки мають право укладати до чотирьох шлюбів.

Законодавство зарубіжних країн встановлює заборону на укладення шлюбу між нареченими у випадку родинних зв'язків між ними. У ст. 14 Сімейного кодексу Російської Федерації міститься заборона укладення шлюбу між близькими родичами (родичами по прямій висхідній і низхідній лінії (батьками і дітьми, дідом, бабою і внуками), повнорідними і неповнорідними (які мають спільних батька чи матір) братами і сестрами) та усиновленими і усиновителями[5]. Аналогічна норма міститься і в Сімейному кодексі України.

В Україні згідно із Законом України “Про міжнародне приватне право” визнаються шлюби укладені між громадянами або між громадянином та іноземцем за межами України, якщо такий шлюб укладений відповідно до права іноземної держави і зареєстрований уповноваженим на те органом та, якщо не порушені вимоги Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу. Отож якщо шлюб укладено громадянином, який за законодавством України не досяг

шлюбного віку, в країні, де шлюбний вік нижчий, такий шлюб все ж буде дійсним в Україні.

Формальні умови — це умови, які висуваються до форми укладення шлюбу, тобто до форми. Виділяють три форми — цивільну, релігійну та змішану. Згідно цивільної форми визнаються шлюби укладені лише відповідними державними органами. Цивільна форма поширена в Бельгії, Нідерландах, Німеччині, Франції, Швейцарії, Японії, Україні, більшості штатів США і т.д. До країн, які дозволяють лише церковні шлюби, відносяться Ізраїль, Іран, Ірак, Кіпр, Ліхтенштейн, Греція, Португалія. Існує ряд країн, які надають нареченим право вибору форми укладення шлюбу, це (Австралія, Англія, Бразилія, Іспанія, Італія, Швеція, Норвегія, Данія, Канада. В деяких штатах США визнаються дійсними навіть юридично не оформлені шлюби, так звані “шлюби за загальним правом”[3, с. 102].

До форми укладення шлюбу застосовується колізійна прив'язка *lex loci celebrationis* — закон місця укладання шлюбу. Проте попри використання багатьма країнами однакової форми укладення шлюбу в їх процедурі є ряд відмінностей. Наприклад, у Німеччині та Швеції обов'язковою умовою є присутність від двох до шести свідків, а у Італії необхідним є попереднє повідомлення про укладення шлюбу. У більшості країн обов'язковою є присутність наречених під час укладення шлюбу, однак існують і винятки. У Іспанії, Бразилії, Мексиці можливе укладення шлюбу через довірену особу. В Україні ж реєстрація шлюбу обов'язково відбувається в присутності наречених[4, с. 187].

Найбільш поширеною процедурою укладення шлюбу в цивільній (державній) формі є реєстрація шлюбу за попередньою заявою наречених уповноваженим державним органом з видачею свідоцтва про реєстрацію.

Закон України “Про міжнародне приватне право” надає можливість громадянам України укладати шлюб в консульській установі або дипломатичному представництві України, якщо принаймі один з наречених проживає за кордоном. Якщо ж шлюб укладається з іноземцем, то він повинен подати довідку про те, що він не перебуває у шлюбі, яка видається компетентним органом держави громадянство особи. Така довідка в подальшому легалізується консульською установою або дипломатичним представництвом України в цій країні.

Таким чином, матеріальні та формальні умови укладення шлюбу у різних країнах суттєво відрізняються, тому неможливо здійснити уніфікацію шлюбно-сімейного законодавства. А, отже, визначального значення набуває колізійне регулювання шлюбних відносин у міжнародному приватному праві. Більшість держав сходиться в тому, що до матеріальних умов укладення шлюбу застосовується особистий закон кожної особи (*lex personalis*), а до формальних — закон місця укладення шлюбу (*lex loci celebrationis*).

Література:

1. Закон України “Про міжнародне приватне право” від 23.06.2005 № 2709-IV — [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2709-15/para7#n7>.
2. Конвенція ООН про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу від 10.12.1962 — [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_242.
3. Лопата Н. Особливості реєстрації шлюбу за участю іноземних громадян та осіб без громадянства в Україні / Н. Лопата // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. – 2015. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://legal.duan.edu.ua/images/stories/Files/2015/19.pdf>.
4. Розгон О. Колізійні питання укладання шлюбу з іноземним елементом / Ольга Розгон // *Visegrad Journal on Human Rights*. – 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://vjhr.sk/archive/2016_4/part_2/31.pdf.
5. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 N 223-ФЗ — [Электронный ресурс]: Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/eff2fdb151dc56cf74a0a70b3dbef1475c08d5c0/.
6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III — [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/para1500#n1500>.
7. Чепис О. І. Колізійне регулювання сімейних правовідносин у міжнародному приватному праві: шляхи подолання конфлікту кваліфікацій / О. І. Чепис, Є. В. Лазорик. // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2017. – №42. – С. 98–103.

8. Kodeks rodzinny i opiekuńczy Ustawa z dnia 25.02.1964 Dz.U. z 1964 r. nr 9, poz. 59 — [Online]. Protokół dostępu: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/D19640059Lj.pdf>.

Науковий керівник: Стахира Ганна Михайлівна, викладач кафедри міжнародного права, міжнародних відносин та дипломатії юридичного факультету Тернопільського національного економічного університету

**Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право.
Криміналістика. Криминологія. Кримінально-виконавче право.
Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура**

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ У СВІТЛІ НОВЕЛ
ЗАКОНОДАВСТВА ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ПІДСТАВ ВИЗНАННЯ
ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ**

Брисковська Оксана Миколаївна

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Національної академії внутрішніх справ

Відповідно до ч. 1 ст. 87 КПК України закріплене поняття недопустимості доказів, у якому акцентується увага на тому, що основною підставою визнання доказів недопустимими є істотне порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини. Перелік істотних порушень прав та свобод людини визначений в ч. 2 ст. 87 КПК України. Перелік інших доказів, здобутих завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини визначено в ч. 3 ст. 87 КПК[1].

7 грудня набув Законом України № 2213-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 р. визначено, ще дві додаткові підстави визнання доказу недопустимими, а саме докази, що були отримані: під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи у зв'язку з недопущенням адвоката до цієї слідчої (розшукової) дії; під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання[2].

Отже, новелою в законодавстві є, що виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за

допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів (п. 1 ст 107 КПК). Фіксування за допомогою технічних засобів кримінального провадження під час розгляду питань слідчим суддею, за виключенням вирішення питання про проведення негласних слідчих (розшукових) дій (п. 4 ст. 107 КПК).

Відповідно до п. 4 ч. 3 ст. 87 КПК, під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, якщо така ухвала винесена слідчим суддею без проведення повної технічної фіксації засідання то такі докази визнаються недопустимими. У разі якщо під час виконання ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи, адвокат не був допущений до участі в обшуку, то такі докази також вважаються недопустимі але факт недопущення до участі в обшуку адвокат зобов'язаний довести в суді під час судового провадження[3].

Слідчий суддя, суд може обмежити чи заборонити доступ сторін кримінального провадження з боку захисту до результатів технічного запису з метою забезпечення недопустимості розголошення відомостей досудового розслідування у разі, якщо на обґрунтування клопотання про проведення обшуку слідчий, прокурор надали результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 4 ст.107 КПК).

Виконання ухвали слідчого судді, суду про проведення обшуку в обов'язковому порядку фіксується за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим. Право безперешкодної фіксації проведення обшуку за допомогою відеозапису надається також стороні захисту (ч. 1 ст. 107 КПК).

Згідно з ст. 223 КПК України обшук здійснюються з обов'язковою участю не менше двох понять незалежно від застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії, поняті обов'язково повинні бути присутні під час обшуку з самого початку та до завершення обшуку.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

2. Брисковська О. М., Осетрова О. С. Особливості взаємодії органів досудового розслідування з підрозділами Державної аудиторської служби під час призначення та проведення ревізій. Порівняльно-аналітичне право – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2017. № 5 С. 316–320.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб прав охоронними органами під час здійснення досудового розслідування. Закон України від 16 листопада 2017 р. № 2213-VIII. 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/2213-19>.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ НЕВИДИМИХ СЛІДІВ КРОВІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Гарасимів Олена Іванівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету №1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ

Захарова Олександра Василівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету №1 ІПФПНП Львівського державного університету внутрішніх справ

Під час проведення огляду місця події за фактом вчинення вбивства, у тому випадку, що злочинцем не робилися спроби до знищення слідів, то виявлення слідів крові особливих труднощів не представляє: для їх пошуку потрібні тільки уважність, ретельність і неквапливість при досить рівномірному загальному освітленні. Потрібно тільки пам'ятати, що в залежності від впливу навколишнього середовища (освітленість, вологість, температура, біологічна активність) кров може змінити своє забарвлення, придбати коричневий, зеленуватий і навіть сіруватий колір.

Завжди необхідно пам'ятати про прагнення злочинця знищити сліди крові на місці пригоди і на собі: одяг з плямами крові переться, підлога миється, перекрашуються стіни і т. ін. Тому при огляді тих чи інших речей

слід особливу увагу звернути на такі місця, де сліди крові знищити важко, а саме: щілини підлоги, паркету, плінтуси, під якими можуть бути затьоки крові, оббивка м'яких меблів. Слід оглянути одяг підозрюваного, звертаючи особливу увагу на підкладку, шар вати, внутрішні поверхні кишень, вилоги рукавів, складки манжет штанів, шви, підошву взуття. Усі предмети, якими міг бути скоєний злочин, наприклад, ніж, сокира, молоток, повинні бути уважно розглянуті через лупу. Особливо важливо оглянути місце, де залізо прикріплено до дерев'яної ручки, оскільки там найчастіше присихають залишки крові. Доцільно уважно оглянути руки підозрюваного, взяти на дослідження вміст із-під нігтів, зрізавши їх для цього. Оглядати потрібно й одяг потерпілого, відшукуючи сліди крові не тільки у місці ушкодження, але й на штанах, спідниці, туфлях і т. ін.

Якщо поранення чи убивство здійснено на відкритій місцевості, то залежно від пористості ґрунту кров в одних випадках помітити легко, а в інших - складно, оскільки вона швидко всмоктується в землю. В окремих випадках до моменту прибуття слідчого кров у приміщеннях і на землі знищується (засипається землею, піском, попелом і т. ін.). Слід звертати увагу на ганчірки, які використовувалися для замивання крові, відра, лопати, якими зчищалася земля і таке інше, а також необхідно шукати кров у конкретних місцях, обережно знімаючи шари землі, піску чи попелу. У полі, саду, городі огляду повинні бути піддані листя рослин, трава, стовбури дерев, на яких інколи можна виявити сліди крові.

У випадку, коли злочин скоєно в приміщенні і злочинець замазав руки кров'ю, він нерідко тут же миє їх, витирає першим, що попадає під руку предметом, наприклад, рушником, скатертиною. Оглянути також слід задні поверхні дзеркал, де інколи знаходять закривавлені відбитки пальців рук злочинця з добре вираженими папілярними лініями, ручки дверей, столи, шафи, рукомийники, мильниці.

Пошук і виявлення слідів здійснюють: візуальним методом із застосуванням збільшуваних оптичних приладів (луп, мобільний мікроскопів тощо) в умовах природного та штучного освітлення (за допомогою потужних освітлювачів, ліхтарів тощо); методом УФ випровімінювання за допомогою мобільного приладу типу RUVIS. Для збереження генетичної інформації (ДНК) УФ опромінювання поверхні об'єкта-слідоносія не має перевищувати п'яти секунд; методом лазерної флюорографії за допомогою мобільних лазерних приладів діагностики

слідів злочину типу OMNI PRINT. Застосовуючи зазначені типи приладів, необхідно керуватися інструкціями з їх експлуатації задля збереження генетичної інформації під час лазерного випромінювання [1].

Також для виявлення невидимих слідів крові під час огляду місця події використовують вузькополосні світлодіодні джерела експертного світла Crime-life 2\82S\ XL; лабораторний комплекс для виявлення прихованих слідів Crime-lite ML2; потужні вузькоспрямовані джерела експертного світла ВДС -1\Crime-lite 82L; набори джерел світла для криміналістичних досліджень Nova crime /Astra Crime/ TrAc Finder [2].

У разі, коли неозброєним оком, слідів крові не виявлено, експерти-криміналісти вдаються до певних хитрощів хімії та фізики, використовують люмінесценцію. Цей спосіб базується на фізичному явищі люмінесценції речовини під впливом випромінювання енергії електромагнітного спектру. Його застосовують для виявлення слідів як у польових, так і у лабораторних умовах [3, с.121].

Спостереження люмінесценції під впливом ультрафіолетових променів здійснюється в затемненому приміщенні. Для дослідження невеликих об'єктів, можна затемнити будь-яку частину кімнати. При роботі з ультрафіолетовим освітлювачем необхідно зважати на те, що деякі речовини починають люмінесціювати не одразу після опромінення, тому не слід поспішати з переміщенням освітлювача з одного об'єкта на інший. Найбільший ефект люмінесценції виникає при спрямуванні пучка променів перпендикулярно до досліджуваної площини. Робота в затемненому приміщенні потребує деякого звикання (адаптації зору), у зв'язку з чим ефективно спостереження можливо через кілька хвилин після настання темряви.

Ультрафіолетовий освітлювач слід увімкнути за 3–5 хвилин до використання, щоб його лампа ввійшла в стабільний режим випромінювання.

Для виявлення малопомітних та скритих слідів крові – застосування джерела направлено та розсіяного світла, ультрафіолетових освітлювачів, проведення попередніх проб. Ділянки з частково змитою кров'ю поглинають УФ-промені і відтворюють форму слідів крові. Невидимі і замиті сліди виявляють в УФП: їм не притаманна люмінесценція, вони набувають темно-коричневий колір. Старі сліди крові в УФП дають яскраве оранжево-червоне світіння. Проводити пошук

за допомогою УФ-освітлювачів необхідно в затемненому приміщенні, а опромінювати сліди не більше більш 5 секунд, оскільки це негативно позначається на ДНК.

Для того, щоб виявляти невидимі сліди крові використовують спеціальні технічні засоби, окрім люмінесцентних ламп, у криміналістиці і трасології також використовують спеціальні ліхтарики, які поряд з лампами є досить практичними у користуванні, та зручними, для того, щоб оперативно виявити невидимі сліди крові, або інших слідів біологічного походження [4, с. 33].

Фіксація невидимих слідів крові, які проявляються в результаті люмінесценції під впливом взаємодії гемоглобіну з розчином люмінолу та світіння в УФО фотографуються у темряві з використанням спеціального освітлення, потім обводяться в темряві крейдою та фотографуються у звичайних умовах освітлення. Всі сліди вимірюються, прив'язуються до нерухомих орієнтирів і наносяться на план місця події.

У протоколі огляду зазначаються інформація стосовно кожного сліду:

а) місце розташування, характер предмета-слідоносія; б) метод виявлення сліду; в) характеристика сліду: вид, розмір, форма, колір, стан; г) спосіб фіксації, вилучення і упаковки.

Вміле та своєчасний проведення огляду місця події, з використанням нових засобів і методів виявлення невидимих слідів дає змогу отримати максимум інформації про дану подію, що сприяє швидкому розслідуванню та розкриттю кримінального правопорушення.

Література:

1. Участь спеціаліста в огляді місця події: довідник. – Київ: Нац. Акад. внутр. справ, 2017. – 128 с.
2. Криміналістичне та антитерористичне [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<https://www.es-trade.kiev.ua>
3. Будков В.С. Особливості проведення огляду місця події під час перевірки факту безвісно зниклої особи / В.С. Будков // Сучасні проблеми криміналістики : матер. міжн. наук.-прак. конф. присв. 100-річчю з дня народження В.П. Коломакова. – Одеса: Юридична література, 2013 - С. 121.

4. Огляд місця події: виявлення та вилучення об'єктів біологічного походження: Методичні рекомендації/ МВС України, Державний науково дослідний експертно – криміналістичний центр; [авт.-упоряд.: С.І. Перлін, С.О. Шевцов, Н.М. Косміна, В.В.Іонова]. – Х.:Х.: ФО-П Чальцев О.В., 2009. – 100с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТА ФАКТИЧНОЇ ПОМИЛКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Дмитришин Олена Олегівна

*слухач магістратури, 2 курс, Львівського державного університету
внутрішніх справ*

Помилка має велике значення для кримінальної відповідальності, але їй в літературі приділено мало уваги. Помилка є видом юридичної відповідальності і встановлюється державою в кримінальному законі та має нести зобов'язання особистого, майнового характеру.

Понимаючи розгляд теми потрібно встановити зміст самого поняття «помилка». У сучасному тлумачному словнику української мови¹ вказується на кілька значень цього слова, а саме:

- неправильність у підрахунках написанні слова, неправильність, неточність у будь-якому механізмі;
- неправильність у вчинках та діях, неправильна думка, хибне уявлення про когось чи щось.

Саме дієслово «помилятися» означає:

- 1) допускати неправильність у підрахунках, написанні слова, недоврахування, недодання чи передодання якої-небудь суми;
- 2) неправильно робити що-небудь, неправильно думати, викривляти істину, створювати неправильну думку про когось, допускати неправильність у передбаченнях;
- 3) переплутати що-небудь з чимось однорідним або подібним, одну особу вважати за іншу, подібну чим-небудь до першої.

¹ 7-е видання: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з Дод., допов) Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. - К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. - 1736с.

Ось В.В. Даль у своєму словнику трактує «помилку» - як погіршість, промах, неправильність, помилкове розпорядження або проступок, ненавмисне викривлення істини. Тобто можна зрозуміти, що помилка вважається не якась неправильність, а ненавмисна, необережна неправильність. Проаналізувавши поняття «помилка» можна виділити такі дві ознаки:

- 1) помилка полягає у неправильності, неточності, спотворенні істини;
- 2) це така неправильність, що допущена ненавмисно, без певної мети, незалежно або всупереч волі особи, яка її допустила.

У філософській літературі помилка досліджується в протиставленні до обману в рамках вчення про істинне і неправдиве. При цьому у філософській літературі сказано, що поняття «помилка» та «омана» близькі, але не тотожні. Наприклад, Заботін П.С¹. розуміє оману, як невідповідність знання предмету внаслідок причин і обставин, що не залежить від особистих якостей суб'єкта. Натомість помилка розглядається, як невідповідність обумовлена якостями індивіда. Я вважаю, що помилка це неточність дії, котра поєднана з неадекватністю мислення і виражається в порушення правил. Можна зробити висновок, що помилка - це насамперед неправильність, котра порушує істинність змісту мислення діяльності, а правильність мислення і дії виступає логічним методом пізнання дійсності та діяльності з певними нормами і правилами.

У кримінальному праві помилки поділяються на юридичну та фактичну помилки. Наявність помилки може вплинути на кваліфікацію діяння, бо вона охоплюється ознаками суб'єктивної сторони складу злочину (це вина, мета, мотив), будучи визначеною інтелектуальними, вольовими, а також емоційними процесами. У кримінальному праві помилка являється такою, що не відповідає дійсності правову й фактичну оцінку особою, котра вчиняє злочин, своєї поведінки, а також її наслідків і розвиток причинного зв'язку між ними. Помилка (в кримінальному праві) можлива тільки в умисних злочинах, адже необережний злочин сам по своїй суті є результатом помилки.

Помилка в кримінальному праві - це неправильне (хибне) уявлення особи про юридичне значення та фактичний зміст свого діяння, його

¹ Заботин П.С Преодоление заблуждений в научном познании.-М., 1979.- с.92

наслідків та інших обставин, що передбачені, як обов'язкові ознаки(елементи) у відповідному складі злочину. Незважаючи на поширеність поділу помилок на юридичну і фактичну, у юридичній літературі немає єдності поглядів щодо того, що необхідно розуміти під юридичною помилкою. На думку Оробця¹ К.М., юридичну помилку необхідно визначити, як неадекватне ставлення особи до реальної кримінально-правової характеристики вчинюваного діяння. Юридичні помилки поділяються на:

1) **Помилки злочинності чи не злочинності діяння** - полягає в тому, що особа вважає, що дії котрі вона вчинює є злочином, але в дійсності закон таким не визнає або діяння за законом є злочином, але особа вважає, що діяння незлочинне. Обов'язковою ознакою злочину є його кримінальна протиправність, а помилкове уявлення про злочинність діяння виключає вину і кримінальну відповідальність. Коли діяння за законом визнається злочином, але особа вважає його правомірним, незлочинним, вина і кримінальна відповідальність в принципі не виключаються.

2) **Помилки у кваліфікації злочину** - полягає у відображенні незнання чи недостатньо проінформованості особи про чинний кримінальний закон. Цей вид помилки в якому особа вважає, що нею порушується одна кримінально-правова норма, тоді, як порушується інша. Суть даної помилки полягає у тому, що особа, котра скоює діяння усвідомлює його суспільну небезпеку, але помиляється, яку кримінально-правову норму вона порушує за своє діяння. Ця помилка не усуває винного відношення до скоєного лише змінює зміст його вини.

3) **Помилки у виді і розмірі покарання** - подібно до помилки в кваліфікації злочину, тобто при неправильному уявленні особи про вид і розмір покарання, що загрожує їй за законом за вчинений злочин. Отже, можна зробити такий загальний висновок про те, що помилка особи в юридичних ознаках відображає незнання нею кримінального закону і за загальними покараннями.

Фактична помилка-полягає у неправильному уявленні особи про фактичні об'єктивні ознаки вчинюваного нею діяння. При такій помилці особа правильно оцінює юридичну, правову характеристику певного

¹ Оробець К.М. Юридична помилка у кримінальному праві: сутність і проблеми відповідальності// Митна справа.-2003.-№4.,с. 50-51.

діяння, як конкретного злочину, але помиляється у його фактичних ознаках. Розрізняють такі фактичні помилки (залежно від того, у змісті яких саме об'єктивних ознаках помиляється особа):

1) **Помилка у об'єкті** - це неправильне уявлення особи про характер суспільних відносин на які посягає її діяння. Особа спрямовує діяння на заподіяння шкоди одному об'єкту, але внаслідок її помилки шкода фактично заподіюється іншому об'єкту. Помилка в об'єкті пов'язана з помилкою особи в предметі злочину, а через неї в його об'єкті. Специфіка даної помилки полягає у тому, що вона виявляється у рамках умислу. Як правило, ця помилка не змінює форми вини і визначає лише зміст вини.

2) **Помилка щодо предмету посягання** – помилки особи щодо характеру і ступеня суспільної небезпеки діяння в предметі посягання. Слід відрізнити помилку в предметі посягання від помилки в об'єкті. Так, як помилка в об'єкті це помилка особи щодо сфери суспільних відносин, їхніх властивостей та особливостей, а помилка в предметі - це спотворене, неправильне сприйняття, уявлення і оцінка матеріально виражених характеристик предметів в рамках тих суспільних відносин на які особа робила замах.

3) **Помилка щодо засобів вчинення злочину** - при здійсненні діяння особа може помилятися щодо засобів здійснення злочину.

4) **Помилка щодо кваліфікуючих ознак злочину** - законодавець виділяє різні ознаки, як об'єктивного так і суб'єктивного характеру. Тобто особа може помилятися в різних кваліфікуючих обставинах, яка може бути і конструктивною і відмінною складу злочину.

5) **Помилка щодо особи потерпілого** - це помилка виникає в родовому і безпосередньому об'єкті, оскільки особа може бути не тільки суб'єктом суспільних відносин, але й породжувати різні відношення з приводу своєї соціальної ролі, фізіологічних особливостей.

6) **Помилка щодо наслідків злочинного діяння** - кримінально-правове значення таких помилок неоднозначне. Так, помилка в кількісних характеристиках наслідків, якщо вона має місце в рамках «типових», «середніх» величин, визначуваних законодавцем, не впливає на форму вини, кваліфікацію і межі кримінальної відповідальності, в той же час «після певної межі, розрив між передбачуваними і дійсними наслідками,

переходить в помилку, яка залежно від її характеру може вплинути на кваліфікацію злочину»¹.

7) **Помилка щодо причинного зв'язку**-це помилка особи в розвитку причинного зв'язку, те що правильно усвідомлюючи характер дій і результат, який вона може отримати неправильно оцінюються проміжні ланки процесу, які мають місце між дією та результатом².

Отже, відмінність помилок у юридичної - це злочинність (незлочинність) вчинюваного діяння, кваліфікація вчиненого злочину, межа караності вчиненого злочину, а у фактичної-фактичні обставини, які відносяться до об'єкту злочину, фактичні обставини, які відносяться до об'єктивної сторони складу злочину, фактичні обставини, які передбачені, як кваліфікуючі.

Відомо, що значна частина всіх випадків неправильного застосування кримінального закону полягає в неправильній кримінально-правовій кваліфікації. Вона може обумовлюватися усними порушеннями, зловживаннями працівників правозастосовних органів, так і різного роду упущеннями і недоліками в їх роботі. Очевидно, що про зловживання при застосуванні кримінального закону можна вести мову тоді, коли факт зафіксований у встановленому законом порядку. До того ж часу всі наявні випадки неправильного застосування закону слід розглядати, як спричинені помилкою. Вище зазначене мною вказує, що дослідження помилок має на меті вирішення цілого роду питань щодо юридичної науки та правозастосовної практики.

Література:

1. 7-е видання: Великий тлумачний словник сучасної української мови (з Дод., допов) Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел.-К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009.- 1736 с.
2. Даль В.В. Толковый словарь живого великорусского языка.-М., СПб.: узд. М.О. Вольфа.-1881.-Т.2.-С. 632-633; Ожегов С.И. Словар русского языка: узд. 18-е.- М.: Русский язык, 1973.- с. 419.
3. Заботин П.С Преодоление заблуждений в научном познании.-М., 1979.- с.92

¹ Якушин В.А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение.-Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1988.- 128с.

² Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник – К. Юрінком Інтер, 2000. - 275с

4. Оробець К.М. Юридична помилка у кримінальному праві: сутність і проблеми відповідальності// Митна справа.-2003.-№4.,с. 50-51.
5. Якушин В.А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение.-Казань: Изд-во Казанського ун-та, 1988.- 128с.
6. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник – К. Юрінком Інтер, 2000. -275с
- 7.Кримінальний кодекс України на сайті Верховної ради України
- 8.Фріс П.Л. Кримінальне право України: Загальна частина:Підручник для студентів вищих навчальних закладів.-К.:Атака, 2004.-488 с.
9. Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України: Частина Загальна: Курс лекцій.-К.: Атіка, 2001.-432 с.
10. Коржанський М.Й. Кримінальне право України : Частина загальна: Курс лекцій.-К.: Наукова думка та Українська видавнича група,1996.
11. Кримінальне право України Загальна частина/М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та інш./ За ред. М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація - Київ,2005.-480 с.

ЩОДО ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛІДЧИМ РОЗКРИТТЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Жуков Андрій Андрійович

*перший заступник начальника ДПП, що координує роботу підрозділів
податкової міліції ГУДФС у м. Києві*

1. Організаційні основи діяльності слідчого з розкриття, розслідування та запобігання злочинів є комплексом теоретичних положень, методів, засобів і наукових рекомендацій, що носять організаційно-управлінський характер, забезпечують оптимальні умови для законного й ефективного розкриття, розслідування та запобігання злочинів.

2. Залишаються дискусійними питання, пов'язані із співвідношенням поняття організації слідчої діяльності з суміжними категоріями, такими як «управління», «наукова організація праці слідчого», «криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів», «криміналістична тактика», «планування» та ін. Складність проблеми співвідношення

організації й управління обумовлена тим, що останнє може розглядатись як зовнішнє та внутрішнє. Зовнішнє управління полягає в тому, що в результаті управлінської діяльності створюється організація, яка є автономною структурою з наступними елементами: організацією перевірки відомостей про кримінальне правопорушення та отриманням початкової інформації шляхом проведення першочергових слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів; плануванням; керівництвом розслідуванням відповідно до норм кримінально-процесуального закону; взаємодією із службовими особами, які беруть участь в розслідуванні; організацією завершального етапу розслідування тощо. Внутрішнє управління полягає в створенні умов для нормального функціонування даної системи. Отже, організацію й управління необхідно розглядати в комплексі, враховуючи їх взаємозв'язок і послідовний перехід з одного стану в інший.

3. Співвідношення наукової організації праці й організації діяльності слідчого виражається в тому, що остання, як більш широка категорія, включає наукову організацію праці як структурний елемент.

На нашу думку, організаційні основи слідчої діяльності не можна ототожнювати з порядком кримінального провадження, встановленим Кримінальним процесуальним кодексом України, тому що перші є системно-науковими положеннями, носять рекомендаційний характер, а другий – правовий, і, отже, обов'язковий для виконання, характер.

4. В науковій літературі набула поширення думка, що криміналістична методика розслідування окремих видів злочинів і є організацією розслідування. Проте, на думку автора, в криміналістичну методику входять лише окремі структурні елементи організації діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинів.

Розглядаючи проблему співвідношення організації діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинів і криміналістичної тактики, слід вказати на те, що більшість положень організації реалізуються в криміналістичній тактиці (зокрема, наукові прийоми та рекомендації стосовно планування, взаємодії слідчого з працівниками інших служб). Низка елементів структури організації виходить за межі предмета криміналістичної тактики, але вони не в змозі самотійно забезпечити вирішення всіх завдань, що стоять перед розслідуванням.

5. Категорії організації та планування різні за змістом і функціями, а тому теж потребують розмежування. Організація розслідування – більш широке поняття, ніж планування, оскільки разом з останнім до його змісту входять й інші функції слідчого. Планування – це складова частина організації діяльності слідчого, її метод. Організуюча функція планування полягає у визначенні завдання, шляхів і способів його вирішення, послідовності необхідних дій, розстановці наявних сил та засобів тощо.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОГЛЯД У ВИПАДКУ ВИЯВЛЕННЯ ТРУПА У ВОДОЙМІ

Кравчук Петро Юрійович

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики ПВНЗ «Європейський університет»

Аналіз і систематизація криміналістичних рекомендацій щодо організації і проведення огляду у випадку виявлення трупа у водоймі, необхідні не лише для полегшення їх пошуку і застосування практичними працівниками, але й визначення конкретних шляхів і напрямів подальшого розроблення нових і удосконалення наявних рекомендацій щодо даної проблематики.

Окремі питання огляду у випадку виявлення трупа у водоймі розглядалися у публікаціях В. В. Польщикова, Є.С. Мішина, Я.М. Яковлева та багатьох інших авторів, як криміналістів так і судових медиків. У їх публікаціях досить детально розкриті питання: огляду трупа виявленого у водоймі, ознак смерті при утопленні, судово-медичному розтині такого трупа, залучення судово медика як спеціаліста до огляду трупа. Однак криміналістичні рекомендації слідчим щодо огляду у випадку виявлення трупа у водоймі висвітлені поверхнево та недостають систематизовано. Тому метою нашої публікації є виокремлення з наукових джерел та систематизація криміналістичних рекомендацій слідчим, щодо огляду у випадку виявлення трупа у водоймі.

Шлях потрапляння людини у воду може бути різним, зазвичай це утоплення, смерть у воді від різноманітних захворювань, смерть від пошкоджень, викидання трупа у воду.

Утоплення це вид насильницької смерті, яка є наслідком впливу на організм рідини при заглибленні в неї всього тіла чи тільки голови людини. Середовищем утоплення зазвичай є вода, а місцем події – природні водойми: річки, озера, моря. Менш поширеними є випадки утоплення у невеликих за обсягом ємностях (бочках, цистернах, ваннах і т. ін.), заповнених водою чи іншою рідиною, наприклад, бензином, нафтою і т. ін. Непоодинокими є випадки виявлення трупів у колодязях (водопровідних та каналізаційних), вигрібних ямах, причиною смерті при цьому може бути як травма, так і отруєння гнилісними газами, що утворилися внаслідок гниття різноманітних органічних решток. Смерть від отруєння такими газами настає дуже швидко, протягом декількох секунд.

Особливістю події на воді є малочисельність залишених слідів, що пов'язується з динамічністю події (переміщенням трупа у водоймі, руйнівною дією води та водного транспорту, природніх мешканців водойм: риб, раків, комах і т. ін. Зміни до обстановки на місці події можуть бути внесені також метеорологічними умовами, ненавмисними діями сторонніх осіб та спробами злочинців знищити сліди [1, с. 88].

У випадку виявлення трупа у водоймі або прибитого до її берега, важливо встановити як причину смерті, так і спосіб попадання постраждалого у воду. Причина смерті встановлюється спеціалістом – судовим медиком, а обставини утоплення чи знаходження трупа у воді – слідчим за участю працівників оперативного підрозділу в процесі розслідування події. В ході такого розслідування здійснюється огляд місця події, який передбачає: зовнішній огляд трупа; огляд водойми і її берегів, а за необхідності і плавальних засобів: човнів, плотів і т. ін.

Огляд берега водойми здійснюється з метою відшукування слідів, які вказують на обставини попадання постраждалого у воду. У такому випадку дослідження обстановки є аналогічним іншим видам огляду на місцевості, тому застосовуються ті ж правила пошуку, виявлення, дослідження, вилучення і збереження слідів та об'єктів.

Огляд поверхні води здійснюється з метою виявлення предметів які спливали. Він проводиться від межі води і суші, так як предмети, що знаходяться у воді, можуть бути прибитими до берега. У такому випадку слід враховувати силу вітру, наявність і швидкість течії у водоймі, а також

з'ясувати особливості її дна, адже пошкодження на трупі можуть бути завдані наявними там предметами, камінням, корчами і т. ін. [1, с. 89].

Для огляду дна водойми можуть залучатися спеціалісти-водолази. До проведення робіт під водою допускаються особи, які пройшли встановлену теоретичну і практичну підготовку, мають кваліфікаційну категорію, трудова діяльність яких пов'язана зі спусками під воду у водолазному (легководолазному) спорядженні.

Спеціаліст-водолаз, який залучається до проведення огляду місця події на воді, бере участь в його плануванні, безпосередньому проведенні, пошуку та збиранні слідів, допомагає слідчому оцінити їх інформаційно-доказовий потенціал. На підставі власних спеціальних знань і отриманої інформації про розслідувану подію, спеціаліст-водолаз може надати слідчому консультативну допомогу, зокрема у висуванні перспективних версій щодо події. Дії спеціаліста-водолаза мають бути спрямовані на всіляке сприяння слідчому в процесі проведення слідчої (розшукової) дії. При цьому слідчий не повинен обмежувати ініціативу спеціаліста-водолаза, нав'язуючи йому свою думку та втручаючись у сферу, яка є прерогативою спеціаліста.

Витягнуті з води трупи, при високій температурі повітря, швидко розкладаються. Тому всі підготовчі заходи слідчому варто провести до моменту витягування трупа з води.

Однією із типових зовнішніх ознак утоплення є наявність піни поблизу рота та носа трупа, витягнутого з води.

При огляді трупа, в протоколу фіксуються такі обставини: а) наявність мацерації шкіри на фалангах пальців, яка настає через 2-6 год., у воді при плюсовій температурі 14-16 градусів; б) набухання і побіління усієї шкіри долонної поверхні, які настають через 2-5 діб знаходження у воді; в) відшарування верхніх покривів на руках (через 7-15 діб); г) повне відділення шкіри рук разом із нігтями («рукавички смерті»), настають через 30-40 днів; г) відділення волосся (приблизно через 30 днів); д) наявність на одязі і тілі водоростей; е) наявність пошколень на тілі і одязі, у тому числі характерних для боротьби та самооборони [2, с. 218-219].

Якщо труп виявлений у невеликій водоймі чи ємності, то в протоколі огляду зазначають характер водойми та її ємність, якою рідиною вона заповнена, вимірюють товщину рідини та її температуру. Детально

описується поза трупа, зазначаються його частини, що знаходяться над водою та заглиблені. При цьому описується глибина заглиблення окремих частин тіла.

Детально вказується якими частинами тіла труп торкався предметів, чи вільно він плавав у рідині, чи затримувався окремими предметами.

Зазвичай, у великих водоймах та річках трупи переміщуються течією, тому їх огляд проводиться витягнутими на берег. При цьому витягувати труп потрібно обережно, не ушкоджуючи його.

Під час опису одягу на трупі, витягнутому з води, зазначаються: сезонність одягу, ступінь його вологості, колір тканини (може змінюватися при тривалому впливі вологи), наявність на одязі піску, мулу, мушлів і т.ін. Детально перевіряється вміст кишень.

Якщо на трупі наявні петлі, поєднані з вузлами, що характерно для зв'язування кінцівок, прикріплюванні до трупа вантажів, то їх доцільно описувати не знімаючи з трупа і не розв'язуючи вузлів. Якщо до трупа прив'язано занадто важкий вантаж, то зазначають матеріал з якого він виготовлений та розмір, що дасть змогу визначити приблизну його вагу.

При виявленні на тілі і одязі трупа сторонніх нашарувать, які не відповідають місцю виявлення трупа, вони вилучаються. Якщо труп виявлений не у воді, то необхідно взяти зразок води.

Під час огляду трупа звертається увага на ознаки перебування його у воді: блідність шкіри, колір трупних плям, наявність «гусячої» шкіри, зморщування шкіри в ділянці сосків, мошонки, мацерацію шкіри.

На трупах витягнутих з води часто виявляють пошкодження прижиттєвого і посмертного походження. Прижиттєві пошкодження можуть виникати до попадання у воду і у воді, від ударів об каміння, об наявні у водоймі предмети чи частини водного транспорту. Так, при виявленні трупа у водоймах з інтенсивним рухом суден, на трупі можуть бути сліди подібні на розчленування, зокрема: відсутність кінцівок, голови, посмертні і прижиттєві пошкодження від гвинта судна, підводних частин судна, що швидко рухалося.

Посмертні пошкодження трупів виникають від ударів тіла об поверхню дна, об наявні там предмети при перетаскуванні тіла течією, від дії предметів якими труп витягували з води, від впливу реанімаційних заходів.

При довготривалому перебуванні у рідині і торканні корчів, колод, каменів, на одязі можуть виникнути розриви і інші дефекти схожі на сліди волочіння і боротьби.

Також на тілі можуть виникнути пошкодження від падіння, пірнання з висоти у воду, здавлювання тіла між бортами суден, судном і причалом. Такі ознаки будуть схожі на нанесення ушкоджень тупими предметами.

У разі виявлення трупа впакованого у мішок, його слід ретельно оглянути з метою пошуку маркувальних позначок, написів, заплаток і т. ін.

На тілі і одязі трупа важливо шукати сліди боротьби та тілесні ушкодження, при цьому звертати увагу на такі деталі: чи зв'язані руки і ноги трупа, чи не прив'язані до нього важкі предмети, чи немає на шії мотузки, в якому стані одяг, і чи немає на ньому сторонніх нашарувань.

При самогубствах шляхом утоплення, на трупі іноді можуть зустрічатися такі ознаки: руки зв'язані за спиною або скріплені ланцюгом і замкнуті на замок, ноги також зв'язані, рот закритий кляпом і т. ін., тобто інсценується смерть за допомогою сторонньої людини [3, с. 81].

В протоколі пошкодження на трупі описуються у типовому судово-медичному порядку.

Джерела:

1. Шамонова Т. Н. Осмотр места обнаружения признаков убийства: учебное пособие. Москва: МосУ МВД России, изд-во «Щит-М», 2008. 178 с.
2. Осмотр места происшествия: справочник следователя / И. Е. Быховский, Е. Н. Викторова, Ю. А. Горинов и др.; под ред. А. А. Леви. Москва: Юрид. лит., 1982. 272 с.
3. Марков В. А. Осмотр места происшествия (тактика и практика): учебное пособие. Самара: Самар. гуманит. акад., 2008. 120 с.

ЩОДО ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО ПОДАТКОВИЙ ЗЛОЧИН

Падалка Андрій Миколайович

*в. о. завідувача кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції
Університету державної фіскальної служби України*

Загальний предмет доказування у кримінальному провадженні визначений у ч. 1 ст. 91 КПК України. Доказуванню підлягають: подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення такого правопорушення); винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета кримінального правопорушення; вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

У кримінальному провадженні про ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) індивідуалізація предмета доказування здійснюється з урахуванням вимог ст. 212 КК України. Відповідальність за цією статтею може наставати лише за сукупності обов'язкових умов,

коли: не сплачені податки, збори, інші обов'язкові платежі входять у систему оподаткування і введені в установленому законом порядку; об'єкт оподаткування передбачений відповідним законом; платник податку, збору, іншого обов'язкового платежу визначений як такий відповідним законом; механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), їх ставки та пільги щодо оподаткування визначені законами про оподаткування.

Для вирішення питання про кримінальну відповідальність за ст. 212 КК України має бути доведено не сам факт несплати в установлений строк податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а те, що здійснено умисне ухилення від їх сплати. У зв'язку з цим слідчий має встановити, що особа мала намір не сплачувати належні до сплати податки, збори, інші обов'язкові платежі в повному обсязі чи певну їх частину.

Про наявність умислу на ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів можуть свідчити, наприклад: відсутність податкового обліку чи ведення його з порушенням установленого порядку; перекручування в обліковій або звітній документації; неоприбуткування готівкових коштів, одержаних за виконання робіт чи надання послуг; ведення подвійного (офіційного та неофіційного) обліку; використання банківських рахунків, про які не повідомлено органи податкової служби; завищення фактичних затрат, що включаються до собівартості реалізованої продукції, тощо.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України підлягає доказуванню спосіб вчинення злочину. За змістом ст. 212 КК України, передбачений нею злочин може бути вчинений різними способами, які безпосередньо у диспозиції цієї статті не названі. Роз'яснення з цього питання надані Пленумом Верховного Суду України у п. 13 Постанови № 15 від 8 жовтня 2004 р. «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» [1, с. 251-261].

Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів може бути вчинене, наприклад, шляхом: неподання документів, пов'язаних із їх обчисленням та сплатою до бюджетів чи державних цільових фондів (податкових декларацій, розрахунків, бухгалтерських звітів і балансів тощо); приховування об'єктів оподаткування; заниження цих об'єктів; заниження сум податків, зборів, інших обов'язкових

платежів; приховування факту втрати підстав для одержання пільг з оподаткування; подання неправдивих відомостей чи документів, що засвідчують право фізичної особи на податковий кредит або на податкову соціальну пільгу.

Неподання документів, пов'язаних із обчисленням і сплатою податків, зборів, інших обов'язкових платежів, полягає в умисному неподанні до органів податкової служби в установлений строк декларацій про прибуток суб'єктів господарської діяльності чи фізичних осіб, про сплату інших обов'язкових платежів тощо. Неподання податкової декларації, як правило, є одночасно і приховуванням об'єктів оподаткування.

Під приховуванням об'єктів оподаткування треба розуміти невідображення у звітних документах, які подаються до податкових органів, будь-яких із цих об'єктів – доходу (прибутку), доданої вартості робіт, продукції, послуг тощо.

Заниженням об'єктів оподаткування є умисне неправильне обчислення бази оподаткування, зменшення його бази шляхом невідображення у поданих до податкових органів декларацій чи інших звітних документах повного обсягу об'єктів оподаткування тощо, внаслідок чого податки, збори, інші обов'язкові платежі оплачуються платником не в повному обсязі. Зокрема, заниження оподаткованого прибутку може полягати в частковому чи повному невключенні до нього коштів, одержаних від виконання певних робіт, надання послуг.

Під заниженням сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів слід розуміти умисне неправильне обчислення (у тому числі шляхом умисного заниження податкової ставки) тих їх сум, що підлягають сплаті до бюджетів чи державних цільових фондів при правильному відображенні об'єктів оподаткування (без заниження чи приховування останніх).

Доказування обставин кримінального провадження можна визнати таким, що проведено у повному обсязі, тільки тоді, коли будуть встановлені причини та умови, які сприяли вчиненню злочину, передбаченого ст. 212 КК України. Разом з тим законодавець не зобов'язує слідчих доказувати причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень.

На це звертають увагу науковці, зазначаючи, що: без з'ясування причин та умов конкретного злочину неможливо побачити загальну картину причин та умов того чи іншого виду злочинності, а відтак і злочинності загалом, що, в свою чергу, паралізує вироблення профілактичних заходів у боротьбі з нею [2, с. 383-384]; КПК України не вимагає від слідчих та прокурорів займатися попередженням кримінальних правопорушень і навіть не зараховує виявлення причин та умов, які сприяли їх вчиненню, до предмета доказування у кримінальному провадженні. Це суттєвий недолік, який необхідно усунути, бо запобігання кримінальним правопорушенням є обов'язковим атрибутом кримінального процесу будь-якої демократичної країни світу та займає в ньому чільне місце [3, с. 157]; КПК України не містить норми, яка зобов'язує слідчого при провадженні розслідування виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, що є значним недоліком [4, с. 282]; до обставин предмету доказування законодавець не відносить причини та умови, що сприяли вчиненню злочину [5, с. 53]; невжиття заходів щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, може бути використано для вчинення інших злочинів [6, с. 190].

Слід погодитися з науковою пропозицією віднести причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [7, с. 155; 8, с. 84–85]. При її правовій реалізації доказування у кримінальних провадженнях про податкові та інші злочини буде визнаватися таким, що проведено у повному обсязі.

Джерела:

1. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 8 жовтня 2004 р. Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях. Київ: ПАЛИВОДА А. В., 2013. С. 251–261.
2. Павленко І. В. Причини та умови вчинення злочину як предмет доказування в кримінальному провадженні. Закарпатські правові читання. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції молодих

учених та студентів (25-27 квітня 2014 р., м. Ужгород). Ужгород: вид-во УжНУ «Говерла», 2014. Т. 2. С. 382–384.

3. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці: РОДОВІД, 2013. 308 с.

4. Сіренко О. В. Окремі питання слідчої профілактики злочинів. Реформування системи кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та кримінологічні проблеми: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя Ірпінської фінансово-юридичної академії та 80-річчя з дня народження відомого вченого-криміналіста сучасності, доктора юридичних наук, професора Бахіна Володимира Петровича. Ірпінь: Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. С. 280–282.

5. Литвинов О. М. Тактика профілактики злочинів в контексті нового Кримінального процесуального кодексу України. Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовтня 2012 р.). Харків: ХНУВС, 2012. С. 50–54.

6. Сербін М. М. Профілактична діяльність слідчого при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених засудженими в установах виконання покарань. Правова держава: історія, сучасність та перспективи в умовах євроінтеграції: матеріали укр.-польськ. наук. – практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листопада 2013 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 189-190.

7. Форостяний А. В. Щодо розширення предмету доказування у кримінальному провадженні. Юридична наука. 2015. № 3. С. 152–158.

8. Баганець О. Доказування причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення. Юридична Україна. 2013. № 8. С. 83–87.

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗМІ, ПІД ЧАС НАБУТТЯ НАВИЧОК УХВАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ, З УРАХУВАННЯМ СИТУАЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Пекар Ростислав Нар'янович

*начальник оперативного управління Департаменту податкової інспекції
Оболонського району ГУ ДФС у м. Києві*

В діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень слідчому доводиться діяти в умовах різноманіття конкретних ситуацій, які треба адекватно сприймати й оцінювати, а за потреби впливати на окремі їх елементи в інтересах розв'язання нагальних завдань. Дії слідчого за будь-яких умови завжди пов'язані з характером певної ситуації, а тактична грамотність визначається умінням вибрати із усіх відомих тактичних прийомів саме той, який відповідає особливостям ситуації і є найбільше доцільним для використання в конкретному випадку.

На нашу думку, вироблення навичок враховувати ситуацію в разі потреби прийняття певного тактичного рішення треба започатковувати ще під час навчання криміналістиці в навчальних закладах. Організація криміналістичного наукового знання, що орієнтоване на конкретні ситуації, є важливою умовою підвищення ефективності криміналістичних рекомендацій. Сьогодні практичні працівники, в переважній більшості випадків, діють за різних конкретних умов виходячи або з свого власного досвіду, або за інтуїцією, оскільки в більшості вузів навчання криміналістиці далеко не завжди здійснюється з урахуванням ситуаційних факторів [1, с. 42]. То ж не дарма науковці звертають увагу на те, що вже під час навчання у навчальних закладах, на практичний заняттях з криміналістики необхідно звернути увагу на використання ситуаційних текстів складання протоколів слідчих (розшукових) дій і саме ця частина протоколу потребує найбільшої уваги і точності використання термінології. Ситуаційний текст у процесуальному документуванні відображає реально ситуацію, тому складання таких текстів пов'язане із ситуаційним підходом. Такий підхід у дидактиці розглядається як один із різновидів проблемного навчання, в процесі якого студентами відпрацьовуються прийоми самостійного вирішення нестереотипних

завдань. Дидактичний аспект моделювання ситуаційних текстів дозволяє визначити два головних напрями його використання: перший – сприяння відпрацюванню у студентів та курсантів навичок ситуаційного підходу до кримінальної та криміналістичної діяльності (навчання ситуаційному моделюванню); другий – застосування ситуаційного моделювання як методу навчання (тобто засвоєння матеріалу через вказаний метод [2, с. 24]).

Слушною, на нашу думку, є пропозиція В. Я. Радецької застосовувати ситуаційний підхід у навчанні як окремий вид робіт. Його наприклад пропонується використовувати на заняттях з криміналістики за темою «Криміналістична методика». Для цього надаються тексти цікавого змісту, які привертають увагу студентів і курсантів, і в певному мовному оформленні передають інформацію про вчинення та розслідування окремого виду злочину. Вони допомагають засвоїти спеціальну термінологію та тренують увагу, спостережливість, увагу, пам'ять. Викладач може використати тексти з передовиць газет та журналів поліцейської практики, наприклад, з рубрик «Епізоди нечестивого життя» та «Кримінал», що друкуються у часописі Міністерства внутрішніх справ України [3, с. 123].

Отже, набуття працівниками органів розслідування, студентами та курсантами навчальних закладів юридичного спрямування навичок ситуаційного підходу до розв'язання складних слідчих ситуацій, має неабияке практичне значення.

Навики правильної оцінки слідчих ситуацій, а також уміння і навички прийняття тактичних рішень потрібні у повсякденній практичній діяльності.

Сутність тактики як аспекту діяльності слідчих полягає в обранні зумовленого конкретними ситуаціями розкриття й розслідування злочинів допустимого тактичного впливу на осіб – учасників взаємодії, з метою отримання від них або за їх допомогою від інших осіб інформації, що має криміналістичне значення, а також попередження, нейтралізації або подолання протидії нормальному ходу встановлення істини. Комплексна реалізація спрямованого тактичного впливу на учасників взаємодії, що формується і обирається слідчим та здійснюється шляхом використання різноманітних тактичних засобів, котрі обрані ним залежно від характеру тактичних завдань та особливостей конкретної ситуації, а також

використання супутнього тактичного впливу на інших учасників розкриття і розслідування злочинів в процесі реалізації певних процесуальних дій, забезпечують всебічний позитивний тактичний вплив на учасників цієї діяльності в інтересах ефективного встановлення істини.

Джерела:

1. Волчецкая Т. С., Яблоков Н. П. Предпосылки формирования криминалистической ситуалогии. Вестник Московского государственного университета. Серия 11, Право. 1997. № 3. С. 41–50.
2. Волчецкая Т. С. Ситуационный подход в обучении криминалистике. Вестник криминалистики. Москва: Спарк, 2000. Вып. 1. С. 23–28.
3. Радецька В. Я. Мова науки криміналістики: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 220 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗБИРАННЯ ТА РОЗГОЛОШЕННЯМ КОМЕРЦІЙНОЇ АБО БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ

Полуніна Лілія Валентинівна

старший викладач кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університет державної фіскальної служби України

Оглядом місця події починається розслідування майже всіх злочинів, передбачених КК України. Огляд є однією із найбільш складних, і разом з тим результативних слідчих (розшукових) дій, за допомогою якої можна одержати інформацію саме із матеріальних джерел. Нерідко огляд лише обстановки на місці події виявляється досить корисним, оскільки дозволяє слідчому з'ясувати фізичні (географічні) умови протікання події, яка розслідується, вирішити питання, чи могла відбуватися певна подія.

Зазвичай, при розслідуванні незаконного збирання та розголошення комерційної або банківської таємниці значну, а в деяких випадках і найбільшу, доказову інформацію несе саме огляд місця події.

Загалом огляд місця події по злочинах, що розглядаються можна поділити умовно на кілька видів за об'єктом огляду: 1) огляд місця

зберігання документів; 2) огляд сховища (сейфу); 3) огляд ключів від сейфу; 4) огляд засобів доставляння документа (поштовий залізничний вагон, купе, автомобіль, багажна тачка, портфель, папка тощо); 5) огляд документа (предмета), що є аналогічним втраченому.

Огляд місця зберігання документів здійснюється з метою виявлення і фіксування наступних обставин:

1) сутність (характерні риси, особливості) порушень правил конфіденційного діловодства: а) відсутність передбачених правилами засобів технічного захисту приміщення, території (огорож, охоронної сигналізації тощо); б) неналежний технічний стан захисних засобів внаслідок їх несправності або інших причин; в) порушення правил зберігання основного і запасного ключів від сховища (сейфу); г) порушення правил здачі приміщення для охорони (у тому числі – включення охоронної сигналізації); д) наявність доказів (фактів) використання службового приміщення не за призначенням (для зустрічей зі сторонніми особами, вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів тощо), фактів неналежного зберігання документів (поза сейфом, сховищем);

2) перебування у службовому приміщенні сторонніх осіб: а) слідів ніг, рук, пальців, крові, слини, одягу; б) слідів вживання їжі, спиртних напоїв, куріння; в) слідів відправлення природних потреб; г) зникнення окремих предметів, зміна положення і місцезнаходження предметів, меблів, технічних засобів, засобів зв'язку; д) слідів використання предметів, приладів, обладнання;

3) слідів проникнення правопорушника на територію (у приміщення): а) слідів рук, ніг (взуття) на огорожі, зовнішніх стінах будівлі, підвіконні; б) слідів застосування знарядь злому та інших засобів (при цьому мається на увазі також їх виявлення, фіксація і вилучення); в) слідів пошкодження огорожі, вікон, дверей, підлоги, стелі; г) слідів пошкодження цілісності печатки; д) слідів відключення, пошкодження охоронної сигналізації, приладів освітлення.

Огляд сховища (сейфу) здійснюється з метою виявлення і фіксації наступних обставин:

1) слідів порушення правил користування сховищем (сейфом): а) несправність замка, корпусу, що дає можливість доступу в сховище без ключа; б) відмикання замка сейфу дублікатом ключа; порушення правил

опечатування сейфу; в) наявність у сейфі сторонніх предметів, цінностей, документів, літератури:

2) слідів правопорушника: а) слідів рук, ніг, взуття, одягу на корпусі сейфу; б) сліди пошкодження корпусу або замка (злом, розпил, свердління, віджимання); в) слідів вилучення документів через ушкоджену частину корпусу (волокна паперу, наявність сторонніх нашарувань на закраїнах щілини, отвори); г) порушення цілісності печатки (у тому числі повне знищення без відновлення); д) слідів тимчасового (з наступним відновленням) видалення печатки шляхом зрізання, заморожування тощо; е) опечатування сейфу іншою печаткою; є) слідів злочинця усередині сейфу (відбитки пальців на внутрішній поверхні сейфу); ж) слідів біологічного походження (частинки шкірних покривів від саден, кров; мікросліди – відшарування від одягу тощо); з) слідів відмикання замка нештатним ключем або відмичкою (наявність мастила, пасти, мастики, металічних ошурків у коробці замка, траси на кришці коробки замка).

Огляд ключів від сейфу здійснюється з метою виявлення і фіксування:

1) ознаки підміни одного з ключів: розходження заводських номерів на ключах і замку сейфа; ознаки кустарного виготовлення ключа;

2) ознаки використання ключа для виготовлення його дублікату: слідів затискного приладу; нашарування слідокопіюючої речовини;

3) ознаки несанкціонованого використання запасного ключа: порушення цілісності корпусу контейнера (конверта) з запасним ключем; видалення печатки, що скріплює контейнер (конверт), без наступного відновлення; видалення печатки з наступним маскуванням (зрізанням мастичної печатки з наступним наклеюванням), видалення печатки з послідовним заморожуванням газовими сумішами або в морозильній камері і наступним наклеюванням тощо.

Огляд засобів доставки документа (поштовий залізничний вагон, купе, автомобіль, багажна тачка, портфель, папка тощо) здійснюється з метою виявлення і фіксування:

1) слідів порушення правил конфіденційного діловодства: відсутність передбачених правилами засобів технічного захисту вагону, автомобіля; порушення правил перевезення конфіденційних документів (відмова від використання спеціального сейфу, встановленого у вагоні,

неправильне розміщення вантажу, наявність у поштовому сховищі (купе) сторонніх вантажів); технічна несправність запору, дверей, корпусу вагону, автомашини, дефекти портфеля, папки;

2) слідів викрадення документа: ушкодження цілісності запору, дверей, корпусу вагону, автомашини; ушкодження цілісності печатки, якою оперативно опечатане сховище, сейф; несанкціоноване відмикання замків дверей, вікна транспортного засобу, сховища, сейфу; сліди приладів і пристосувань, використовуваних для проникнення у вагон (сховище).

Проаналізувавши вище викладене, можна зробити висновок, що відомості, отримані в ході проведення огляду місця події при розслідуванні незаконного збирання та розголошення комерційної або банківської таємниці дають змогу висувати слідчі версії, визначати шляхи їх перевірки, окреслити коло осіб, серед яких необхідно шукати злочинця.

Джерела:

1. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.
2. Васильєв А. Н. Следственная тактика. Москва, 1981. 112 с.
3. Шепитько В. Ю. Криміналістика: курс лекцій. Харьков: Одиссей, 2003. 349 с.
4. Когутич І. І. Криміналістика: курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 888 с.

ЕТИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕПРОДУКТИВНОЇ МЕДИЦИНИ

Терзі Олена Олександрівна

кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри філософії і біоетики, Одеський національний медичний університет

Одним з компонентів права на здоров'я є репродуктивні права людини. Як вказують Я. Ф. Радиш, О. В. Поживілова та В. В. Гакало, що право на охорону здоров'я, в тому числі репродуктивного, є невід'ємною частиною прав людини взагалі [1, с. 66]. Всесвітня організація охорони здоров'я визначає репродуктивні права людини, як право чоловіків і жінок на отримання інформації та на доступ до безпечних, ефективних,

недорогим і доступним способам регулювання народжуваності, відповідно до їхнього вибору, а також право на доступ до належних служб охорони здоров'я, які можуть забезпечити для жінок безпечні вагітність і пологи, а також створити для подружніх пар найкращі можливості для того, щоб мати здорову дитину [2].

Головним завданням репродуктивної медицини є реалізація репродуктивних прав, як жінок, так і чоловіків. У свою чергу репродуктивні права людини мають особливості в реалізації в залежності від гендерних особливостей. Так, Н. В. Хендель зазначає, що реалізація гендерної рівності можлива шляхом усунення пробільності в регламентації репродуктивних прав людини [3, с. 157].

Сексуальне і репродуктивне здоров'я пов'язане з численними правами людини, в тому числі з правом на життя, правом на свободу від катувань, правом на охорону здоров'я, правом на недоторканність приватного життя, правом на освіту та заборону дискримінації. Спеціальний доповідач з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я підтверджує, що жінки мають право на послуги, товари та звернення до установ в сфері репродуктивного здоров'я, які: а) доступні в достатній кількості; б) доступні фізично і економічно; в) доступні без дискримінації; і г) мають хорошу якість [6]. Найчастіше міжнародні урядові та неурядові організації констатують порушення репродуктивних прав людини шляхом проведення процедур, пов'язаних з репродуктивним і сексуальним здоров'ям жінок, без згоди жінки, в тому числі примусові стерилізації, примусовий огляд на предмет збереження невинності і примусовий аборт, що є порушенням права на недоторканність приватного життя.

Вперше концепція права на репродуктивний вибір була сформульована на Міжнародній конференції з прав людини в Тегерані в 1968 році та отримала подальший розвиток на трьох міжнародних конференціях з народонаселення і розвитку у 1974 році у Бухаресті, в 1985 році в Мехіко та 1995 році у Каїрі, а також на Всесвітній конференції зі становища жінок у 1995 році у Пекіні.

У травні 2004 року була прийнята П'ятдесят сьомою сесією Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я Всесвітньої організації охорони здоров'я «Стратегія в області репродуктивного здоров'я». «Стратегія в області репродуктивного здоров'я» орієнтована на п'ять пріоритетних

аспектів репродуктивного та сексуального здоров'я: поліпшення допологової допомоги, допомоги при пологах, після пологів і допомоги новонародженим; надання високоякісних послуг з планування сім'ї, включаючи послуги, пов'язані з безпліддям; ліквідація небезпечних абортів; боротьба з інфекціями, що передаються статевим шляхом, включаючи ВІЛ, інфекції статевих шляхів, рак шийки матки та інші гінекологічні захворювання; і зміцнення сексуального здоров'я. У «Стратегії в області репродуктивного здоров'я» Всесвітньої організації охорони здоров'я визначені основні напрями політики у сфері охорони здоров'я з репродуктивної медицини, такі як: фінансування служб охорони сексуального і репродуктивного здоров'я; інтеграція служб охорони сексуального і репродуктивного здоров'я; створення сприятливої законодавчої основи; зміцнення і охорона сексуального та репродуктивного здоров'я підлітків.

У 2004 р. уряд Бразилії прийняв Закон про скорочення материнської і неонатальної смертності, а в березні 2005 р. розробив національну політику по сексуальним і репродуктивним правам, яка передбачає прийняття заходів із гарантування прав чоловіків і жінок на здоров'я й відповідальне здійснення свого статевого життя і дітонародження, включаючи доступ до служб репродукції населення, що фінансується і підтримується державою [4, с. 125]. Необхідно констатувати, що аналогічні нормативно-правові акти були прийняті і на пострадянському просторі, наприклад, Закон Республіки Молдова № 185- XV від 24 травня 2001 року «Про охорону репродуктивного здоров'я і планування сім'ї», Закон Республіки Вірменія від 26 грудня 2002 р. № ЗР474 «Про репродуктивне здоров'я і репродуктивних правах людини», Закон Республіки Таджикистан від 2 грудня 2002 року № 72 «Про репродуктивне здоров'я і репродуктивні права», Закон Киргизької Республіки від 10 серпня 2007 р. № 147 «Про репродуктивні права громадян і гарантії їх реалізації». В Україні дане питання регламентується Основами законодавства України про охорону здоров'я.

Питання порушення репродуктивних прав людини, наприклад, право на легальний аборт розглядалися Європейським судом з прав людини у наступних справах: D. проти Ірландії, Tysiас проти Польщі, A, B, C проти Ірландії, Z проти Польщі [5, с. 416].

Література:

1. Гакало В. В. Репродуктивні права в Україні та країнах снд: за матеріалами літературних джерел (до проблеми державного регулювання розвитку репродуктивного здоров'я в Україні) / В. В. Гакало, О. В. Поживілова, Я. Ф. Радиш // Інвестиції: практика та досвід № 10/2011.
2. Репродуктивное здоровье [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.who.int/topics/reproductive_health/ru/
3. Сажієнко Н. В. Гендерна рівність як основа реалізації права на здоров'я в міжнародному правопорядку / Н. В. Сажієнко/ Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / гол. ред. С.В. Ківалов ; відп. за вип. Л.І. Кормич. – Одеса : Національний університет «Одеська Юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2012. – Вип. 46.
4. Сажієнко Н. В. Правові форми співробітництва держав у сфері санітарно-епідеміологічного благополуччя / Н. В. Сажієнко / Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Одеса: Національний університет «Одеська юридична академія» : Південноукраїнський центр гендерних проблем, 2011. – Вип. 43.
5. Хендель Н.В. Захист біомедичних прав людини в практиці Європейського суду з прав людини / Н.В. Хендель / Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : матер. 2-ї міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20-21 вересня 2013 р.) / за ред. д.ю.н., проф. академіка С.В. Ківалова ; Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2013.
6. Право каждого человека на наивысший достижимый уровень физического и психического здоровья [Електронний ресурс]. – режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N06/519/99/PDF/N0651999.pdf?OpenElement>

ОБ'ЄКТИ ОБШУКУ В ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Фролов Олександр Павлович

завідувач навчальної лабораторії кафедри фінансових розслідувань факультету підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників податкової міліції Університету державної фіскальної служби України

Розкриття і розслідування кримінальних правопорушень неможливе без використання специфічних пошукових дій, що сприяють виявленню джерел і носіїв доказової інформації. Відшукання захованих (прихованих) об'єктів – знарядь злочину, речових доказів, документів, трупів людей, осіб, що переховуються від слідства тощо – може бути здійснено шляхом проведення такої слідчої (розшукової) дії, як обшук, правова процедура якого передбачена ст.ст. 233-236 КПК України.

В криміналістичній літературі, присвяченій проблемам провадження обшуку, вже достатньо детально розглянуто питання стосовно об'єктів, що підлягають відшукуванню та вилученню з метою вирішення завдань кримінального судочинства.

Об'єкти, що підлягають відшукуванню та вилученню у ході обшуку – це те, що необхідно відшукати, виявити, знайти. Такими об'єктами є люди, трупи, знаряддя злочину, предмети злочинного посягання, документи, сліди тощо.

Вочевидь, найбільш підходящим, на наш погляд терміном для визначення об'єктів, що підлягають відшукуванню та вилученню в ході проведення обшуку – є «об'єкти обшуку». Саме цього терміну ми і будемо дотримуватись для визначення речей, документів і цінностей, що вилучаються в процесі здійснення, як обшуку в простій організаційній формі (традиційного обшуку), так і обшуку в формі спеціальної операції.

Як відомо, обшук – це слідча (розшукова) дія, спрямована на виявлення та фіксацію відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукання знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб (ч. 1 ст. 234 КПК України).

Спеціальна операція – це не процесуальний різновид, тобто не нова слідча (розшукова) дія, а тільки нова організаційна форма її здійснення (на сьогодні будь-яких специфічних норм, що регламентують провадження слідчих (розшукових) дій саме в формі спеціальної операції законом не передбачено).

Обшук в формі спеціальної операції – це характерна для сучасних умов нова організаційна форма провадження слідчої (розшукової) дії, яка вже достатньо широко здійснюється на практиці, і полягає в примусовому дослідженні приміщень (споруд), що мають велику площу і (або) розділених на багато кімнат (відсіків), великих ділянок місцевості, а також крупних транспортних засобів великою кількістю суб'єктів з метою відшукування та вилучення множинності приховуваних доказів злочину, предметів і цінностей набутих злочинним шляхом і які підлягають конфіскації, розшуку осіб і трупів, що здійснюється в умовах подолання протидії розслідуванню і загрози такої протидії.

Перш ніж приступати до визначення специфіки об'єктів обшуку в формі спеціальної операції, доцільно визначитись з об'єктами традиційних видів обшуку.

На наш погляд перелік об'єктів, що підлягають відшукуванню і вилученню при провадженні зазначеної слідчої (розшукової) дії виглядає наступним чином:

- речі, документи і цінності, які є доказами у кримінальному провадженні (зброя злочину, записи, документи, особисті листи, чернетки, викрадене майно тощо);

- речі і документи, що несуть інформацію про місцезнаходження розшукуваної особи, або особи невстановленого злочинця;

- живі особи, що переховуються від слідства по конкретному кримінальному провадженню;

- розшукувані по конкретному кримінальному провадженню трупи;

- речі, цінності, нажиті злочинним шляхом, документи на рухоме та нерухоме майно, що також нажите злочинним шляхом;

- речі, цінності, а також документи на рухоме та нерухоме майно, не нажиті злочинним шляхом, які згідно до закону підлягають конфіскації;

- речі, які вилучені законом з обігу (вогнепальна зброя, наркотичні засоби, радіоактивні речовини, документи, що містять державну таємницю тощо);

- речі і цінності, що зареєстровані в оперативно-довідкових обліках, як раніше викрадені при вчиненні інших злочинів;
- живі особи, що розшукуються за вчинення інших злочинів, або речі і документи, що несуть інформацію про місцезнаходження цих осіб;
- трупи, як невпізнані, так і розшукувані по іншим кримінальним провадженням, а також трупи осіб, що зникли без вісті;
- речі чи документи, що мають ознаки іншого, не виявленого на час проведення обшуку злочину.

Отримані в ході вивчення кримінальних проваджень результати свідчать про те, що при проведенні обшуку в формі спеціальної операції в принципі можуть підлягати відшукуванню і вилученню всі вищезазначені об'єкти. Однак, ці результати також показують, що враховуючи специфіку кримінальних проваджень, по яким проводяться такі заходи, із всіх об'єктів можна виділити деякі специфічні, на відшукування і вилучення яких, перш за все, і спрямований обшук в формі спеціальної операції.

На підставі даних, отриманих в ході дослідження кримінальних проваджень і інтерв'ювання працівників слідчих органів, можна зробити висновок, що до специфічних об'єктів обшуку в формі спеціальної операції відносяться:

1. Документи (справжні та підроблені):

- юридичні документи (статути, установчі договори, свідоцтва про реєстрацію, протоколи зборів учасників, засновників, картки із зразками підписів різних організацій, угоди, договори, контракти, особові справи співробітників організацій, нормативні та індивідуальні правові акти, які регламентують діяльність організацій, правоустановчі документи на власність, ліцензії тощо);
- інженерно-технічна документація (технічні і технологічні проекти, плани, креслення, кошторис, технічні і проектні завдання, звіти по науково-дослідним і опитно-конструкторським розробкам тощо);
- банківські документи (платіжні доручення, виписки по рахункам, розхідні і приходні касові ордери, авізо, головні книги тощо);
- документи бухгалтерської звітності (бухгалтерські баланси і додатки до них, розхідні і приходні касові ордери, платіжні відомості тощо);

– документи податкової звітності (декларації з податку на прибуток підприємств, податкові декларації з податку на додану вартість, податкові накладні тощо);

– супровідні та складські документи (товарно-транспортні накладні, рахунки-фактури, шляхові листи, а також документи з міжнародних перевезень – Carnet-TIR (шляхові листи), CMR (міжнародні товарно-транспортні накладні), Invoice (рахунки-фактури із зазначенням способу доставки вантажу і страховки), Parking list (деталізовані списки найменувань вантажу); складські накладні, книги та картки складського обліку тощо);

– митні документи (вантажні митні декларації (ВМД), скорочені митні декларації (СМД), свідоцтва на доставку вантажу тощо);

– фото-, відео-, аудіо документи.

2. Платіжні засоби (справжні та підроблені):

– грошові кошти (в українській гривні та іноземній валюті);

– цінні папери: акції, облігації, векселя, коносаменти (тобто документи на право їх утримувача розпоряджатися будь-яким вантажем і отримувати його після перевезення), депозитні ощадні сертифікати (підтверджуючі банківський вклад і надає право на його отримання через визначений термін), ощадні книжки, чеки, чекові книжки, а також реєстри цінних паперів, сертифікати акцій і виписки з реєстру акціонерів;

– кредитні і розрахункові пластикові картки.

3. Контрафактна, або контрабандна продукція:

– вино-горілчані вироби і харчові продукти;

– тютюнові вироби;

– парфумерія і косметична продукція;

– аудіо- і відеокасети, оптичні і лазерні диски (CD);

– акцизні і спеціальні марки, наклейки;

– упаковки для контрафактної продукції (пакети, банки, пляшки, пробки, коробки, футляри тощо);

– обладнання для виготовлення контрафактної продукції та інші об'єкти.

4. Комп'ютерні засоби:

– персональні комп'ютери (настільні, портативні);

– периферійні пристрої;

- мережеві апаратні засоби (сервера, робочі станції, мережеві кабелі тощо);
- інтегровані системи (органайзери, мобільні телефони тощо);
- комплектуючі всіх зазначених компонентів (апаратні блоки, плати розширення, мікросхеми тощо), а також інші об'єкти.

Цей перелік специфічних об'єктів обшуку в формі спеціальної операції не є вичерпним. В сучасних умовах у зв'язку з появою все нових і нових способів вчинення злочинів будуть з'являтися все нові і нові об'єкти, відшукування та вилучення яких в більшості випадків буде можливим лише в формі спеціальної операції, а тому перелік таких об'єктів обшуку повинен постійно поновлюватися, виходячи з аналізу практичної діяльності відповідних слідчих підрозділів.

Джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Когутич І.І. Криміналістика. Курс лекцій. Київ: Атіка, 2008. 887 с.
4. Россинский С.Б. Обыск в форме специальной операции. Москва: Закон и право, 2003. 199 с.
5. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. Москва: Мегатрон ХНІ столетия, 2000. 334 с.

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Щерба Вікторія Миколаївна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри загальноправових дисциплін
Інституту управління і права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Науковці зазначають, що злочинні порушення податкового законодавства умовно можна поділити на «податкові злочини» й «злочини проти порядку оподаткування». Поняття «податкові злочини» вживається в літературі у вузькому й широкому розумінні. У першому

випадку податковими злочинами визнаються діяння, які вчиняються в рамках господарської діяльності суб'єкта й посягають на фінансові інтереси держави в частині формування бюджету за рахунок податків з фізичних і юридичних осіб. У більш широкому розумінні під податковим злочином розуміється всяке злочинне діяння, яке посягає на правовідносини в сфері оподаткування.

Згідно з ч. 1 ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Погашення чи зняття судимості анулює всі правові наслідки, пов'язані із судимістю. Законодавець встановив дві обов'язкові умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення податкових злочинів: 1) злочин повинен бути вчинений вперше, тобто особа до цього не повинна притягуватися до кримінальної відповідальності за вчинення податкових злочинів, а якщо раніше щодо нього був винесений вирок, то судимість повинна бути погашена чи знята в установленому законом порядку; 2) особа повинна повністю відшкодувати шкоду, яка полягає в ненадходженні до бюджетів чи державних цільових фондів, а також Пенсійного фонду України коштів та сплатити штрафні санкції і пеню, завдані несвоєчасною їх сплатою.

По суті, в цьому випадку має місце звільнення від кримінальної відповідальності податкових злочинців у зв'язку з дійовим каяттям, передбаченим ст. 45 КК України. Відмінність полягає лише в тому, що в статтях 212 та 212^і КК України як умова звільнення від кримінальної відповідальності не передбачена добровільна явка з повинного.

Проблемним є розмежування повторності та тривалості ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів та страхових внесків. Існують два критерії для вказаного вище відмежування. До першого належить дослідження таких обставин, як спосіб здійснення протиправних дій і об'єкт оподаткування, який піддається злочинному впливу. Другий критерій полягає в дослідженні спрямованості умислу особи, яка вчинила ухилення. Тільки за сукупністю зазначених фактів можна робити висновок про повторність або тривалість ухилення від сплати податків. Наприклад, встановивши, що протягом кількох звітних періодів платник податків робить тотожні дії, спрямовані на несплату одного й того самого податку, при цьому в нього відсутнє бажання платити саме цей податок або податки взагалі, можна говорити про

триваюче діяння і, відповідно, підрахувати суму всіх несплачених податків.

Отже, можемо зробити наступні висновки: 1) при відмежуванні повторності вчинення ухилення від сплати податків від аналогічного злочину, що є триваючим, потрібно керуватися двома критеріями: об'єктивним (спосіб, механізм вчинення ухилення, вид податку, від якого вчинено ухилення) і суб'єктивним (спрямованість умислу особи); 2) при звільненні особи від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків за ч. 4 ст. 212 та ч. 4 ст. 212¹ККУ, компетентні особи не повинні приймати таке рішення, встановивши лише факт ненадходження коштів та відшкодування заподіяної державі шкоди лише з одного СПД. Необхідна ретельна робота із з'ясування всіх обставин вчиненого злочину й переконання, що винувата особа не скоїла ухилення від сплати податків і страхових внесків в інших організаціях де вона працювала.

ЩОДО ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Щерба Вікторія Миколаївна

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри загальноправових дисциплін
Інституту управління і права Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого*

Реформування судової системи і судочинства в Україні пов'язане зі становленням суду як дійсно незалежної і самостійної гілки державної влади, що має забезпечувати правосуддя. Справедливе судочинство та належний захист прав і свобод людини можливі не лише за наявності досконалого процесуального законодавства, але й організації роботи судової системи. Не менш важливе значення має реалізація конституційного та законодавчого положень щодо безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних. Якщо стосовно першої форми вітчизняні законодавство і практика мають певні напрацювання, то відповідно до ідеї запровадження інституту присяжних в Україні триває дискусія протягом більш ніж п'ятнадцяти років. На сьогодні у правознавців немає однозначної думки щодо

доцільності створення цього інституту в Україні, проте на папері він існує вже давно.

Прийняття нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України, що відповідав би сучасним демократичним стандартам, є однією із умов членства України в Раді Європи. Це зобов'язання Україна виконала 13 квітня 2012 року, коли кодекс було прийнято Верховною Радою України 19 листопада 2012 року КПК вступив у дію. У КПК кримінальний процес виписаний у якісно новій формі, порівняно з тим процесом, який мав місце за попереднім КПК. Новий КПК став «революційним» у багатьох процесуальних аспектах. У ньому знайшли відображення такі положення, що раніше були не відомі кримінальному процесуальному законодавству України. У новому КПК вдалося у значній мірі усунути прогалини та недоліки регулювання, які мали місце у Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року (далі – КПК 1960 р.).

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07 липня 2010 року, як спеціальний закон, що закріплює засади організації судочинства повинен був визначити порядок створення і розгляду справ судом присяжних. Проте, вказаний закон не містив конкретних положень щодо діяльності інституту присяжних (окрім положення про посвідчення присяжного), натомість детально регламентував діяльність народних засідателів, які залучаються до здійснення правосуддя. Цікавим є те, що народні засідателі мають ту саму правову природу і процесуальний характер як і присяжні, тому зовсім незрозуміло за яким критерієм законодавець розмежовує ці два інститути. Діючий на той момент Кримінально-процесуальний кодекс (КПК 1960 р.) не передбачав безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя шляхом залучення присяжних чи навіть народних засідателів [1].

Таким чином, слід зазначити, що функціонування інституту суду присяжних на території України було врегульовано лише нормами Статуту кримінального судочинства, що стали частиною національної системи законодавства, з тими змінами, що вимагав сучасний розвиток суспільних відносин. Після розпаду Австро-Угорської імперії на цій території України була утворена Західна область Української Республіки, до складу якої ввійшли Західна і Східна Галичина та Буковина. Однак на території ЗОУНР не були поширені закони, що становили загальну законодавчу базу держави, натомість продовжували мати чинність

австрійські закони, на основі яких функціонували попередні державні установи й інститути [2, с. 27].

Література:

1. Про судоустрій та статус суддів [Електронний ресурс] : закон України від 07.07.2010 р. № 2453-ХVII. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2453-17>
2. Мищуга Л. Які тепер суди на Україні. – Кам'янець: Видання «Стрільця» органу Галицької армії, 1919. – 31 с.

Господарське право. Господарське процесуальне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Фінансове право. Банківське право

**ЩОДО ПИТАНЬ КОДИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ**

Свіщова Владлена Олегівна

студентка 9 ф-ту 4 курсу 1 групи НЮУ імені Ярослава Мудрого

Аграрне законодавство є невід'ємною частиною національного права. На сьогодні питання кодифікації аграрного права є досить актуальним, оскільки в науковому середовищі не припиняються дискусії з приводу необхідності реалізації цього в майбутньому. Це звісно зумовлено стрімким накопиченням широкого спектру аграрно-правового матеріалу, що є наслідком реформування цієї самостійної галузі права.

Дослідженням необхідності кодифікування аграрного законодавства займалось багато вітчизняних науковців, серед них: С.Ф. Домбровський, Л.С. Тараненко, В.Ю. Уркевич, С.І. Бугера, М.В. Шульга, Н.О. Багай, А.М. Статівка та багато інших.

Поняття «кодифікації», як зазначає Н.О. Багай, це спосіб упорядкування законодавства, забезпечення його системності та узгодженості; одна з форм систематизації законодавства, в процесі якої до проекту створюваного акта включаються чинні норми і нові норми, які вносять зміни в регулювання певної сфери суспільних відносин.

Доцільною є думка В.П. Жушман та О.М.Савельєвою, що кодифікація є ключовою ланкою вдосконалення механізму правового регулювання, адже «саме кодифікація законодавства, в тому числі й аграрного, забезпечує високу сутність його удосконалення, сприяє його більш глибокому вивченню та застосуванню».

Вбачається, що термін «кодекс» в тлумачному словнику визначається як систематизований законодавчий акт, що регламентує однорідну сферу суспільних відносин, що має своїм завданням упорядкування великої кількості нормативного матеріалу, регламентує найважливіші питання відповідної сфери суспільних відносин, займає провідне місце в ієрархії нормативно-правових актів галузі законодавства,

має визначену форму та структуру, передбачає виклад норм за частинами (як правило, загальна та особлива), главами та статтями; містить норми, що закріплюють принципи відповідної галузі права та відображають її особливості тощо.

Вважаємо, що «кодіфікація» аграрного законодавства є досить необхідною процедурою, оскільки, звертаючи увагу на велику кількість Законів України, нормативно-правових актів в галузі аграрного права, матиме місце велика кількість колізій, суперечок, протиріч, що є проблемою для певних інтеграційних процесів та вдосконалення національних надбань. Також потрібно приділити увагу тому фактору, що юристам-практикам, для ефективної праці потрібно ретельно стежити за всіма змінами аграрного законодавства, а через велику кількість нормативно-правових актів, в цьому є складність, тому і ефективність практичної діяльності знижується, оскільки це обумовлюється фігуруванням застарілої інформації в процесі реалізації правової діяльності.

Така ж сама точка зору знайшла належної підтримки в наукових дослідженнях деяких вчених, через достатність аргументів на користь існування Аграрного Кодексу в перспективі. На сьогодні також наведені вагомі аргументи щодо необхідності розробки Закону «Про сільське господарство України», як базового кодифікаційного акта. А.М. Статівкою та В.Ю. Уркевичем розроблено проект такого закону, що є істотним кроком у роботі щодо кодифікації аграрного законодавства України. Слід зазначити, що кодифікаційні акти незалежно від їх назви (Закон, Основи чи Кодекс) не відрізняються за юридичною силою від інших законодавчих актів відповідної галузі законодавства.

Однак, важливим аспектом майбутньої «кодіфікації» аграрного законодавства України є необхідність врахування міжнародних вимог, встановлених до аграрного виробництва, у тому числі до якості сільськогосподарської продукції, тому актуальною є наукова праця Г.Г. Гуменюк, щодо доцільності адаптації законодавчої бази України з безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини до вимог Європейського Союзу.

Майбутні наукові дослідження у цій сфері повинні стосуватися саме висування пропозицій щодо структури та змісту кодифікаційного акта аграрного законодавства. На мою думку, можливо враховувати такі

категорії: 1) безпека сільськогосподарської продукції; 2) вимоги до якості сільськогосподарської продукції та їх контроль; 3) юридична відповідальність за порушення вимог до якості сільськогосподарської продукції та деякі інші.

Отже, підсумовуюче вищевикладене, можна зробити висновок, що в сучасний період реформування аграрних відносин доцільно забезпечити кодифікацію аграрного законодавства шляхом розробки єдиного законодавчого акта, оскільки такий прийом здатний підвищити ефективність впливу на суспільні аграрні відносини. А.М. Статівка зазначив, що дискусія щодо саме форми кодифікаційного акта серед науковців-аграрників і на сьогодні залишається відкритою. Кодифікація аграрного законодавства може бути ефективною, лише за умови проведення її на наступних принципах: законність, науковість, комплексність, оскільки цей процес є дуже складним та тривалим, і повинен бути поетапним та безперервним. враховуватись думка науковців та фахових спеціалістів з цього приводу. Зрозуміло, що кодифікація аграрного законодавства України, буде проводитись вперше, тому є необхідність ретельної підготовки як з технічного боку, так і із змістовного. Проте, слід погодитись з думкою І.С. Бугери в тому, що «національному аграрному законодавству слід ще пережити етап свого становлення, досягти певної стабільності, а це дозволить, у свою чергу, більш якісно виконати кодифікацію нормативного матеріалу.

Науковий керівник: Кульчій Ірина Миколаївна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри аграрного права, НЮУ імені Ярослава Мудрого

**ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У
XVII-XIX СТ.СТ.**

Єременко Юрій Анатолійович

*аспірант кафедри правосуддя, Київський Національний Університет імені
Тараса Шевченка*

У період із XVI по кінець XVIII ст.ст. землі України знаходились у складних умовах на межі потужних держав того часу: Речі Посполитої, Московської держави, Османської імперії. Крім того українцям у той період доводилось протистояти набігам з боку Кримського ханства та інших кочовиків. У той час значні території центральних, південних та східних областей (переважно Нижнього Подніпров'я) знаходились під владою Війська Запорізького. Ця військово-політична організація великою мірою завдячує своєму успішному існуванню дуже суворим нормам звичаєвого права які підтримували порядок у співтоваристві у мирний час та дисципліну під час військових дій. Завдяки Війську відстоювались права, свободи і захист українського народу, шляхом ведення значної кількості воєн на українських землях та за їх межами. Д.І.Яворницький, класик у сфері досліджень устрою Запорізької Січі, зазначає, що судова та адміністративна влада, загалом, була поєднана у руках козацької старшини. До неї належали кошовий отаман, суддя, писар, військовий осавул, довбиш, паланковий полковник, однак часом судом був весь Кіш. За звичаями, вирішальний розгляд справи здійснювався кошовим отаманом, який мав найвищу судову, адміністративну та військову владу на територіях Війська Запорізького. За твердженням дослідників у військовий час кошовий отаман був уповноважений швидко застосовувати найвищу можливу міру покарання до осіб, які порушували порядок, наприклад викинути осіб, що порушували дисципліну за борт у морському поході [1; с.138].

Другу позицію серед військової старшини займав військовий суддя, обов'язком якого було судити підсудних швидко, правдиво й безсторонньо. Він здійснював правосуддя у кримінальних й цивільних

справах. Д.І.Яворницький зазначає, що розглядаючи справу, суддя користувався неписаними звичаями та традиціями товариства. Однак остаточне рішення по справі приймав кошовий або військова рада [1; с.141, 150].

Окремого органу, який виконував лише функції прокуратури в той час не було. Разом з цим слідство та притягнення винного до відповідальності покладалося на осавула, який у певній мірі виконував функції прокуратури. За інформацією науковців він також “стежив за ладом і пристойністю серед козаків у мирний час у Січі, а у воєнний - у таборі; стежив за виконанням судових вироків за рішенням кошового чи всієї ради, як у Січі так і у віддалених паланках війська; провадив дізнання з приводу різних суперечок і злочинів серед сімейних козаків запорізького поспільства”, варто додати, що на осавула також покладались функції охорони, розвідки [1; с.142, 150] та ін. Протидія злочинності та утвердження звичаєвих норм у значній мірі була справою всього співтовариства.

Поєднання судової та адміністративної влади у руках гетьмана та старшини проявлялося у XVII-XVIII столітті і на території Гетьманської України. Значною судовою компетенцією володів сам гетьман, який входив до складу найвищих судових органів, якими у різний час був Генеральний військовий суд, Генеральна військова канцелярія, Гетьманський суд, Рада генеральної старшини [2; с.115-119].

У XVIII столітті територія Гетьманщини, та значні території інших українських земель перебували у складі Російської імперії. Політика царської адміністрації загалом була направлена на згортання автономії складових імперії. Таким чином на кінець століття в Україні основну роль було відведено царському законодавству. Протягом XVIII у збройних силах прокурорські функції покладалися на військових аудиторів, фіскалів та крігс-комісарів [3; с.81-86]. Діяльність суб'єктів регулювалася, у першу чергу, військовим статутом 1716 року та низкою нормативних актів створених за європейськими зразками [3; с.47-49]. У 1797 року було створено окреме військово-судове відомство Генерал-аудиторіат. Відтоді призначення аудиторів, просування в чини і звання, звільнення, нагородження і переведення аудиторів відносились до компетенції Генерал-аудитора. Раніше ж всі ці повноваження здійснювало військове командування, а саме командири полків від яких повністю залежали

аудитори. Крім того відомство отримало повноваження по здійсненню провадження у судових та слідчих стадіях. Таким чином формувалась відособлена, централізована система, яка у багатьох питаннях отримала принципово важливу незалежність [4; с.5-7].

Період правових реформ царя Олександра II був визначальним для інституту військової прокуратури. Сумні наслідки Кримської війни відобразили глибину проблем та відсталість у всіх сферах життєдіяльності військ. Як зазначають окремі дослідники, після цього імператор покращив матеріальне та службове положення військових аудиторів, що сприяло заповненню вакантних посад та оновленню штату відповідного відомства [4; с.210, 212-213]. Військова юстиція також перейняла нові ідеї кримінального процесу започатковані у загальній системі судоустрою у свій військово-кримінальний процес. Фундаментальним для неї став затверджений 15 травня 1867 року Олександром II “Військово-судовий статут” (далі по тексту - ВСС). Військова юстиція визнавалася єдиною, а також незалежною від загальних органів юстиції. Найвищим судовим органом системи визначався – Головний військовий суд, який наглядав за точним дотриманням закону та однаковим його застосуванням військово-окружними судами, а також полковими судами.

Провадження слідства покладалось на військових слідчих. Відповідно до статей 61-62 ВСС вони призначались на кожен військовий округ визначеним штатом та розподілялися по місцях розміщення військ. Призначення слідчих відповідно до визначеного розподілу здійснював головний керівник військового округу (главный начальник военного округа) [5].

Згідно до статті 63 ВСС прокурорський нагляд ввірявся головному військовому прокурору, його помічнику, військовим прокурорам і їх помічникам. Головний військовий прокурор підпорядковувався Військовому Міністру. Військові прокурори входили до складу військових судів. Головний військовий прокурор та товариші діяли при Головному військовому суді, військові прокурори та помічники - при військово-окружних та полкових судах . На думку Н.К Мартинова розміщення судів за окружною системою, не при штабах дивізій - сприяло їх незалежності, тобто одному з головних принципів нового судоустрою. Необхідно зазначити, що дослідник особисто працював у військовій прокуратурі того часу [5; с.9]. Військові прокурори, на відміну від прокурорів загальних

судів, не були підпорядковані Міністру юстиції - Генерал-прокурору. Керівництво стосовно військових прокурорів здійснював головний військовий прокурор. Всі особи військового прокурорського нагляду підпорядковувалися вищестоящим військовим прокурорам, що закріплювало принципи єдності та централізації (Стаття 65 ВСС 1867 року). На військового прокурора офіційно покладено функції: підтримання обвинувачення в суді, нагляд за провадженням слідства і дізнання, затвердження обвинувальних висновків. Варто звернути увагу, що саме тепер інститут офіційно отримав назву військова прокуратура. На противагу потенційним особистим інтересам військових командирів, статтею 66 ВСС (1867 року) передбачено, що в усіх справах військові прокурори мають керуватись лише своїм переконанням та існуючими законами. Крім того предмет занять осіб які здійснювали прокурорський нагляд обмежувався лише справами військово-судового відомства. Для призначення на посаду кандидат повинен був відповідати таким вимогам: 1) служба в офіцерському чині в піхоті або кавалерії; стаж служби не менше 2 років на посадах ротного, ескадронного командира; стосовно офіцерів польової артилерії потребувалася служба на посаді старшого офіцера не менше 2 років, або після проходження курсу військово-юридичних наук - 3 років в строю в артилерії. 2) безпосереднє проходження курсу військово-юридичних наук; 3) річне прикомандирування до військово-окружних судів (стаття 81 ВСС) [5.с.18]. Підготовку майбутніх військових прокурорів здійснювала Олександрівська військово-юридична академія. Посади військових прокурорів заміщались особами, які отримали військово-юридичну освіту [5; с.321-333].

Висновок: нормативно-правове регулювання суб'єктів, які виконували функції військової прокуратури неодноразово змінювалося, проте саме цей напрямок спеціалізованої діяльності мав стабільний і навіть безперервний характер. Вважаємо, що для становлення України як незалежної та суверенної держави, вартим є вивчення та винесення висновків із історії функціонування інститутів та органів, які діяли на наших землях впродовж значних історичних періодів.

Література:

1. Яворницьки Д.І. Історія запорізьких козаків/Пер. з рос. І. І. Сварника; Упоряд. іл. о. М. Апановин; Худож. В. М. Дозорець.- Львів: Світ, 1990.-319 с.: іл.- Бібліогр. в підрядк. приміт.
2. Гамбург, Л. Формування судової компетенції гетьмана і старшинських рад в козацькому судоустрої Війська Запорозького/ Л. Гамбург // Право України. – 2005. – №1. – С. 115-119.
3. Столетие военного министерства; Главное военно-судное управление и военно-тюремная часть; Исторический очерк (1802-1902 гг.); Т12; часть 1; сост. И.А. Шендзиковский СПб: Общественная польза 1902. 264 С.
4. Столетие военного министерства; Главное военно-судное управление; Исторический очерк (1802-1902 гг.) ; Т12; часть 2. сост. С.А. Друцкой, Ю.М. Панов, С.Л. Иванов; СПб.: Товарищество М.О. Вольф, 1914. 504 С.
5. Устав 1867 Н. К. Мартынов Устав военно-судебный / Н. К. Мартынов – М.: Книга по Требованию, 2011. – 365 с.

Науковий керівник: Прилуцький Сергій Валентинович, доктор юридичних наук, професор, Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка

НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ МІНІСТЕРСТВА СХІДНИХ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ У РАЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»

Кордіна Руслана Олександрівна

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців досудового розслідування Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Актуальність визначена тим, що сучасні історико-правові дослідження проблеми функціонування нацистського окупаційного режиму на теренах України і досі мають низку маловивчених аспектів. Зокрема, проблема нормативного забезпечення функціонування

виконавчих органів влади Східного райхсміністерства на окупованій нацистами території України потребує подальшого комплексного та системного вивчення.

До листопада 1941 року майже вся територія сучасної України була окупована нацистською Німеччиною та її союзниками. На території центральної та південно-східної частини України було утворено Райхскомісаріат «Україна» і встановлено німецьку цивільну адміністрацію. Це адміністративно-територіальне утворення підпорядковувалося Імперському міністерству східних окупованих територій.

Проблемі створення Східного міністерства (нім. Ostministerium), його структурі та функціонуванню підпорядкованих йому місцевих органів влади присвячено багато наукових розвідок та досліджень. У радянській історіографії домінувала проблема злочинної діяльності даної установи та боротьби радянського населення із загарбниками. Сьогодні це питання викликає історико-правовий інтерес в українських науковців. Зокрема у працях П.В. Рекотова [5], Н.Г. Кошеварової [3], О.М. Гончаренко [1] актуалізуються проблеми нормативно-правового забезпечення функціонування та діяльності даного міністерства на східних окупованих територіях.

Відповідно до наказу фюрера від 2 квітня 1941 року було утворено центральне політичне бюро з питань організації «нового порядку» на майбутніх східних окупованих територіях (нім. «zentrales politisches Büro für die Ostarbeit»). А вже 20 квітня 1941 р. Гітлер призначив голову відділу зовнішньої політики нацистської партії А.Розенберга своїм «безпосереднім уповноваженим з централізованого вирішення питань східноєвропейського простору» [3, с.20]. Перед А.Розенбергом було поставлене завдання – підготувати план розчленовування СРСР і проект створення місцевих органів управління на запланованих до захоплення територіях Радянського Союзу. Цей план було оприлюднено у доповіді А.Розенберга від 9 травня 1941 р. [3, с. 22]. Зокрема, у плані під назвою «Про політичні цілі Німеччини в майбутній війні проти Радянського Союзу» було зазначено: «1) Райхсляйтер А.Розенберг має виключне право здійснювати контроль за усіма управлінськими процесами на Сході; 2) Безпосереднє управління окупованими територіями здійснює

райхскомісар, якого призначає особисто фюрер чи райхсляйтер» [1, с.321].

План А.Розенберга було покладено в основу директиви А. Гітлера «Про цивільне управління у знов окупованих східних областях» (нім. «Erlaß des Führers über die Verwaltung der neubesetzten Ostgebiete») від 17 липня 1941 року. Зокрема, у параграфі 1 цього документу зазначалося, що після окупації вермахтом східних областей управління територіями переходить від військових органів до окупаційних органів цивільного управління [1, с.322]. Цим документом було регламентовано подальший поділ окупованих східних областей на зони військового та цивільного управління.

У § 2 директиви фюрера було чітко зазначено, що усі цивільні органи окупаційної влади є підконтрольними Імперському міністерству східних окупованих територій (нім. Reichsministerium für die besetzten Ostgebiete, RMfdbO). Відповідно до § 4 директиви фюрера дане міністерство очолював райхсляйтер Альфред Розенберг [1, с. 323].

Сфери повноважень міністерства і його відносини з іншими органами виконавчої влади Третього Райху було регламентовано у нормативних актах, що мали безпосереднє відношення до встановлення окупаційного режиму на Сході. Так, в оперативних директивах для цивільного управління, так званих «Директив Коричневої папки», мова йшла про організацію управління в захоплених східних областях.

Зокрема, у документах зазначалося, що райхсляйтер А. Розенберг отримав спеціальний імперський статус представника суверенітету Німеччини в окупованих областях Сходу [2, с.166]. Заступником і постійним представником А. Розенберга на цих територіях був призначений Альфред Мейер. До речі, який з 1942 року був призначений імперським комісаром оборони окупаційного режиму.

Також у директивах було визначено загальну структуру, функції та компетенції міністерства. Апарат райхсміністерства складався з центральних служб, що постійно перебували у Берліні та органів цивільної влади на окупованих територіях. Були утворені наступні відділи та їх підрозділи: Центральне управління (Відділ Z); Головне управління І: Політика. Це управління поділялося на такі відділи: Відділ 1 – Загальний; Відділ 2 – Остланд; Відділ 3 – Україна; Відділ 4 – Московія; Відділ 5 – Кавказ; Відділ 6 – Культура; Відділ 7 – Розселення; Відділ 8 – Преса;

Відділ 9 – Молодь. На початку 1943 року у міністерстві було утворено самостійний відділ пропаганди [2, с.168].

До компетенцій Східного міністерства, окрім тотальної германізації зайнятих східних територій, належали політичне планування, організація адміністративного управління, правова сфера, трудова політика, культура, церковне життя, міграційна політика тощо. Також райхслайтер А. Розенберг отримав право законотворчої діяльності на окупованих територіях. Тобто будь-які розпорядження чи накази райхслайтера набували сили закону.

Щодо організації окупаційних органів влади на теренах Райхскомісаріату «Україна». Повноваження райхскомісара Е. Коха були підтвердженні директивою А.Гітлера від 26 лютого 1942 р. У документі говорилося, що райхскомісар має право приймати самостійні рішення у разі потреби, які не будуть суперечити єдиній політиці Райху [5, с.91].

Таким чином, така вертикаль окупаційної влади існувала до листопада 1944 року – до часу звільнення радянськими військами всієї території СРСР. Фактично функціонування Східного міністерства припинилося восени 1944 року, але де-юре воно було ліквідовано у травні 1945 року, тобто з крахом гітлерівської Німеччини. Остаточна посада райхсміністра східних окупованих територій була ліквідована 6 травня 1945 року відповідно до наказу райхспрезидента К. Дьоніца.

Отже, райхсміністерство східних окупованих областей було створене на початку війни Райху з СРСР і проіснувало до самого розпаду німецької імперії. Основною метою функціонування міністерства була реалізація «східної політики» Райху на окупованих територіях. До основних нормативних актів, що забезпечували функціонування даної імперської структури відносимо: наказ фюрера «Про призначення А.Розенберга на посаду райхслайтера східних окупованих територій» від 20 квітня 1941 року; директиву А. Гітлера «Про цивільне управління у знов окупованих східних областях» від 17 липня 1941 року; директиву А.Гітлера «Про повноваження райхскомісара України Е.Коха» від 26 лютого 1942 року; наказ райхспрезидента К. Дьоніца «Про ліквідацію східного рейхсміністерства» від 6 травня 1945 року.

Література:

1. Гончаренко О. Система управління окупованими територіями України. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси. Київ, 2011. С. 321-367.
2. Залесский К. НСДАП. Власть в Третьем рейхе. Москва, 2005. С. 166 - 169.
3. Кашеварова Н.Г. Міністерство окупованих східних територій. Енциклопедія історії України. Т. 6. Київ, 2009. 179 с.
4. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941 – 1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. Наук. Київ, 2005. 13 с.
5. Рекотов П.В. Органи управління на окупованій території України (1941 – 1944 рр.). Український історичний журнал. 1997. № 3. С. 90-101.

ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ У СПАРТІ

Пушков Владислав Віталійович

магістр Національного юридичного університету імені Ярослава

Мудрого, Скадовська районна рада: радник голови районної ради з питань юридичного забезпечення, приватизації та власності

Одним із важливих полісів, що існували на Балканському півострові та вплинули на історію Стародавньої Греції, була Спарта. Виникнення держави великих царів у VIII-VII ст. до н.е., залежало від розкладу первіснообщинного ладу, формування нових інститутів та установ. Але якщо в Афінах родоплемені відносини майже вимерли, то у Спарті процес виникнення держави відрізнявся суттєвими особливостями, як-то збереження традицій окремих племен або залишків родо-племінної організації.

Відносно однією із головних особливостей історичного розвитку Спарти було втручання в становлення класового античного суспільства, що обумовлювались насильницьким характером. У XII ст. до н.е. на Пелопонеському півострові почалась велика міграція племен, що супроводжувалась локальними військовими конфліктами між ними. Об'єднання завойовників – дорійських племен з місцевими ахейськими

призвело до утворення, в долині Лаконії, спартанської громади що дозволило їй розширити межі своїх володінь, поневолити найближчі племена такі як Мессенія, Аркадія, Тегея.

Завоювання сприяли виникненню класової нерівності й чіткої диференціації – спартіати перетворились в пануючий клас рабовласників, а підкорені народи – в рабів «ілотів». Арістотель описував ще один клас неповноправні громадяни – «періеки». «Цар Лікурґ започаткував інститут сиситій (сиситії – спільні обіди), був демократичним; ...але сиситії виявилися інститутом найменш демократичним. Справа в тім, що брати участь у сиситіях людям дуже бідним нелегко, між тим, за традицією, участь у них є показником належності до стану громадян, адже той, хто неспроможний робити внески у сиситії, не користується правом громадянства» – писав Арістотель.

Організація влади у спартіатів була типовою для періоду розпаду первіснообщинного ладу: два вожді «царі» – архагети (як результат об'єднання племен); рада старійшин «ефор» - народні збори (на чолі колегії з п'яти ефор).

Панування завойовників над підкореними народами, потребувало організації міцної політичної влади. Основи державного ладу були закладені ретрою (договором) легендарного царя Лікурґа. Для цього держава суворо регламентувала життя та побут спартіатів, забезпечувала єдність та стримувала їхнє майнове розшарування. Спартіати були зобов'язані займатися лише військовим мистецтвом та спортом. Землеробство, ремесла й торгівля стали справою «ілотів» та «періеків».

Монолітна соціальна структура пануючого класу, що перетворився в могутню військову організацію, сприяла швидкому піднесенню Спарти серед грецьких держав. До V ст. до н. е. вона встановила свою гегемонію майже над всім Пелопоннесом. У цьому була її сила і в той же час її слабкість.

У IV ст. до н. е. в спартанському суспільстві почалися незворотні процеси: відбувалася майнова диференціація, розвивалися товарно-грошові відносини, колишній аскетичний спартанський спосіб життя залишався в минулому. Масове розорення рядових спартіатів призвело до втрати ними земельних наділів і пов'язаних з ними повних прав. Єдність спартанської общини була зруйнована, її військова міць значно зменшилася — число повноправних спартіатів скоротилося, з'явилися

найманці. Втрата в IV ст. до н. е. Мессенії, внаслідок македонського завоювання Греції, підірвала економічну основу Спартанської держави.

У III ст. до н. е. на вимогу спартіатів, що розорилися, робилися спроби відновити старі порядки, але вони зазнали краху. Остаточно ослаблена Спарта, що роздиралася внутрішньою боротьбою, як і всі грецькі держави, в середині II ст. до н. е. підпала під владу Рима.

Література:

1. Аристотель. Афинская полития // Соч.: В 4-х томах. — Т. 4. — М., 1983.
2. Андреев Ю. В. Раннегреческий полис. — Л., 1976.
3. Кечекьян С. Ф. Государство и права Древней Греции. — М., 1966.
4. Кошеленко А. Г. О некоторых проблемах становления и развития государственности в Древней Греции // От доклассовых обществ к раннеклассовым. — М., 1987.
5. Разумовчч Н. Н. Политическая и правовая культура. Идеи и институты Древней Греции. — М., 1989.
6. Фролоов Э. Д. Рождение греческого полиса // Становление и развитие раннеклассовых обществ. — Л., 1986.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В КРАЇНАХ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ(НА ПРИКЛАДІ ЮГОСЛАВІЇ)

Топольницька Мар'яна Іванівна

аспірант кафедри Теорії та історії держави і права юридичного факультету Ужгородського національного університету

Еволюція романо-германської правової системи, особливо в період трансформації її східно-європейської і південної складових в кінці XX-го на поч. XXI ст., є не тільки суто науковою, а й практично-політичною проблемою. Цим і зумовлений вибір даної проблеми та її актуальність.

Автор, в основному, використав найновіші дослідження вітчизняних теоретиків права, що стосується способів характеристики правової системи, а також впливу на неї глобалізації, географічного положення, політичних та економічних чинників. Крім цього, дослідженням даної

проблематики займались такі вчені як Хаустова М., Цвік М., Шемшученко Ю., Лемак В., Туряниця В.

Виходячи з цього, ми пропонуємо такий структурний підхід щодо вивчення складових правової системи: інституційна, функційна, нормативна [1]., а деякі автори виділяють ще ідеологічну. Як слушно зазначає О. Скакун, структура правової системи складається з підсистем, виражених через власні компоненти: інституціональна, нормативна, ідеологічна (доктринальна), функціонально-соціальна та комунікативна (інтегральна) [2, с. 326].

На думку автора, функціонально-соціальну та комунікативну (інтегральну) можна об'єднати у функційну – таким чином можна виділити такі складові: інституційну, ідеологічну, нормативну та функційну складові правової системи за допомогою яких будемо здійснювати характеристику правової системи Югославії від 1974 р. до збройного конфлікту.

Правова система Югославії – складна, багатокомпонентна система, яка поєднала в собі всі можливі аспекти для встановлення мирного співіснування різних національних, релігійних груп, тому, перш за все, необхідно здійснити характеристику цього явища.

Інституційна складова правової системи СФРЮ характеризується впливом соціалістичного устрою держави та наявністю робітничого класу як джерела влади. Зокрема ст. 154 Конституції 1974 р. передбачає, що громадяни рівні в правах і обов'язках, незалежно від національності, раси, статі, мови, віросповідання, освіти чи суспільного становища. Всі рівні перед законом.

Виходячи з принципів рівноправності та вільного вибору національної приналежності, можна зробити висновок про політику національної толерантності у багатонаціональній Югославії, що повинно було сприяти комфортному співжиттю націй, які населяли федерацію.

Щодо органів державної влади, то Конституція 1974 р. передбачала, що Скупщина Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії є органом громадського самоврядування і вищим органом влади в межах прав і обов'язків федерації.

У ст. 284 було вказано, що права і обов'язки Скупщина СФРЮ здійснює на підставі положень Конституції Союзної віче і Віче республік і країв. Союзне віче утворюють делегати від самоврядних організацій,

співтовариств і суспільно-політичних організацій в межах республік і автономних країв. Президія СФРЮ представляла Соціалістичну Федеративну Республіку Югославію в державі і за кордоном.

Правова ідеологія СФРЮ базується на таких принципах: рівноправність, конституційність, законність, недоторканість кордонів та суверенітет.

Конституція СФРЮ 1974 року в розділі «Основні принципи» зберегла «Декларацію права народів Югославії» на самовизначення, включаючи право на відділення [3, с. 239]. Основний закон не містив процедури реалізації права на відокремлення, разом з тим, саме проголошення такої можливості стало підґрунтям рухів за вихід окремих республік зі складу СФРЮ.

Відсутність передбаченої процедури відокремлення повинна була усунути можливість розпаду Югославії та формування окремих державних утворень.

Проаналізувавши Конституцію Югославії, автор визначив, що головними напрямками правової політики були:

1. Забезпечення прав народів і народностей Югославії на самоврядування.

2. Реалізація національної свободи і незалежності, в той же час, братство і єдність народів і народностей.

3. Захист територіальної цілісності, оборону країни, відносини Югославії з іншими державами і міжнародними організаціями, встановлення і розвиток будь-яких форм міжнародного співробітництва.

4. Єдині інтереси робітничого класу і солідарність робітників і всіх трудящих, солідарність і соціальна впевненість трудящих і громадян.

5. Розвиток соціалістичного суспільства, об'єднання і узгодження зусиль, спрямованих на розвиток матеріальних основ соціалістичного суспільства і добробуту людей.

Як бачимо, Югославія й надалі залишалася цілісною державою, єдиним суб'єктом міжнародних відносин на принципах поглибленої автономізації та самоврядування. Джерелом права СФРЮ вважався робітничий клас, як основна складова соціалістичного ладу.

У 1986 році XIII з'їзд СКЮ прийняв рішення про проведення конституційної реформи. Її концепція розроблена в «Пропозиції про зміну Конституції СФРЮ», прийнятій Президією СФРЮ.

Значна концентрація владних повноважень в регіонах підкреслювала децентралізацію влади і швидше координуючі, ніж керівні функції федеральної влади. Дослідники відзначали в зв'язку з цим, що в югославському варіанті федеративного устрою сильні були окремі елементи конфедерації [4, с. 117 - 118].

Основним видом джерел права є закони та інші нормативні акти.

Вся система законодавства поділялася на федеральне (союзне) і республіканське. На вершині ієрархії нормативно-правових актів знаходилася Конституція СФРЮ. Конституції союзних республік, союзні закони, закони союзних республік і усі інші розпорядження та підзаконні нормативні акти повинні відповідати їй.

Конституція містить виключний перелік питань, щодо яких може діяти федерація: єдиний ринок; правове становище підприємств і інших господарюючих суб'єктів; грошова, банківська, валютна системи, зовнішня торгівля і митні збори; система кредитних відносин з іноземними суб'єктами.

25 листопада 1988 року Скупщина СФРЮ ухвалила зміни і доповнення до Конституції, які покликані були нейтралізувати відцентрові тенденції. Союзний уряд був наділений повноваженнями втручатися в діяльність республік і країв за умови невиконання останніми союзних законів. Федерація отримала право вирішувати колізії між законами республік і країв. Краї в свою чергу позбавлялися значної частки автономії. Після внесення зазначених вище поправок почалася робота зі зміни конституцій республік і країв, яким не судилося завершитися, оскільки суб'єкти федерації активно прагнули до все більшої самостійності. Запобігти розвалу країни шляхом законодавчого розширення самостійності суб'єктів федерації не вийшло [5].

Характеризуючи нормативну складову правової системи СФРЮ, важливо звернути увагу на співвідношення джерел права в СФРЮ. Конституція також передбачала, що всі республіканські акти повинні бути узгодженими з союзним законодавством.

Щодо функційної складової правової системи СФРЮ, то основними функціями були: адаптаційна, регулятивна, інтегративна, цільова, контрольна (охоронна), захисна. Адже першочерговими завданнями, які постають перед правовою системою, що піддається впливу різнобічних настроїв національних груп, є забезпечення збереження системи,

співвідношення з іншими підсистемами соціальної системи, спрямування функціонування всіх частин на досягнення мети, здійснення соціального контролю за поведінкою суб'єктів, встановлення порушених прав суб'єктів.

Враховуючи вищезазначене, автор дійшов до таких висновків:

1. Інституційна, як і ідеологічна, складова базувалася на соціалістичному суспільному ладі, який був основоположним при формуванні цих складових правової системи СФРЮ.

2. Нормативна складова правової системи до збройного конфлікту на території СФРЮ сприяла поширенню сепаратистських тенденцій, оскільки в прагненні дотримуватися принципів законності, свободи, рівноправності всіх національних груп, держава не забезпечила правовий механізм захисту територіальної цілісності в умовах збройного конфлікту, а лише декларативно їх зазначила в Конституції.

3. Функції правової системи в зазначений період були спрямовані на захист основних ідеологічних цінностей югославської держави та врегулювання суперечностей, які виникали.

Таким чином, об'єктивно, всі зміни до правової системи СФРЮ з 1974 року практично не могли зупинити розпаду Югославії .

Література:

1. Луць Л.А. Сучасні правові системи світу. Навчальний посібник – Львів: юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. – с.
2. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: Підручник. - 3-тє вид. - К.: Алерта, 2012. - 524 с..
3. Конституции социалистических государств: Сборник в 2-х томах. Т.2 / Под ред. Б.А.Страшуна, Б.Н.Топорнина, Г.Х.Шахназарова. – М.: Юридическая литература, 1987. – 384 с.
4. Гуськова Е.Ю. Кризис многонационального государства // Восточноевропейские страны: 90-е годы. Реферативный сборник. Выпуск 2. Москва: ИНИОН РАН, 1992. – С. 117 – 128.
5. Сосенков Ф.С. О конституционно-правовых механизмах противодействия сепаратизму в Социалистической Федеративной Республике Югославия // Genesis: исторические исследования. — 2015. - № 5. - С.193-211

Науковий керівник: Галас Володимир Іванович, кандидат юридичних наук, доцент, Ужгородський національний університет

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ БОРОТЬБИ УПА ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ (вибрані аспекти)

Ухач Василь Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного університету

Необхідною умовою розвитку сучасних досліджень Української повстанської армії як складової (суб'єкта – *Авт.*) українського національно-визвольного руху 1940–1950-х років є узагальнення та переосмислення здобутого в процесі вивчення проблеми досвіду. Суттєвим елементом цього процесу є системний аналіз досягнень сучасних вітчизняних науковців у цій тематичній царині.

Проблема оцінки суб'єктів українського національно-визвольного руху (зокрема УПА) в 1940–1950 роках ХХ століття продовжує перебувати в політичному дискурсі й використовуватись представниками політичних еліт (при цьому незалежно від їх політичного забарвлення – *Авт.*) для «...мобілізації власного виборчого електорату» [1, с. 42]. «Створений радянської пропагандою негативний образ фашистів-бандерівців, перетворився на ідеологічний жупел, який прислужився пострадянським елітам в нових політичних умовах» [2, с. 335].

Історіографія збройної боротьби УПА за Українську Державу є чи не найповніше представленою (праці Д. Веденєєва, В. В'тровича, Я. Грицака, А. Демидова, І. Ільюшина, А. Кентія, О. Лисенка, Г. Стародубець, В. Ухача та ін) [3].

Перемога у березні 1990 року у західних областях УРСР національно-демократичних сил, дозволила актуалізувати питання про політичну реабілітацію ОУН і УПА. Проголошення незалежності України надало нового імпульсу цим процесам. Ветерани УПА за підтримки політичних партій та громадських організацій поставили питання про визнання УПА воюючою стороною у Другій світовій війні, розглядаючи її боротьбу як важливу складову у структурі національно-визвольної боротьби за утворення Української Самостійної Соборної Держави [4, с. 5–6].

Створена українським парламентом 13 вересня 1993 року тимчасова комісія, що мала завдання до березня 1997 року напрацювати історичний та юридичний (наголосимо, що свої частки роботи українські правники не виконали і досі, за винятком окремих публікацій [5] та дисертаційного дослідження І. О. Мамонтова [6]) не спромоглася вповні виконати цю роботу.

Загалом сучасна українська історіографія УПА пройшла шлях від системного нагромадження джерельних матеріалів до спроб об'єктивного, системного осмислення боротьби повстанської армії [7]. Розширено тематичний та регіональний аспекти досліджень. Зокрема, становлення та пошук форм активного збройного спротиву нацистському та радянському окупаційним режимам; військово-підготовчим заходам по створенню УПА і дискусії в середовищі бандерівської ОУН щодо вибору її концепції; організації та діяльності перших постійно діючих повстанських сотень на території Волині та Полісся; реорганізація та вдосконалення структури повстанської армії; розгортання збройної антинімецької та антирадянської боротьби; функціонування повстанського запілля тощо [8].

Метою наукової розвідки є сучасний історіографічний дискурс питання періодизації збройної боротьби Української повстанської армії за Українську Самостійну Соборну Державу.

Зусилля науковців зосереджувалася як на спробах подати цілісну періодизацію боротьби повстанської армії від її заснування до розформування (Р. Забілій) [9, с. 14], або ж окремих її структур (скажімо УПА – «Захід») (Н. Мизак) [10, с. 274], чи окремих етапів її бойового шляху (І. Патриляк) [11, с. 121]. Слід зазначити, що розбіжності у хронологічних рамках діяльності УПА те ж у значній мірі були рецепійовані на сучасний український ґрунт з праць зарубіжних українських дослідників. Зарубіжні історики, прихильники пробандерівської фракції, в цілому були одностайні в даті народження УПА – 1942 рік. Проте, в питанні меж діяльності повстанської армії помітна поліфонія підходів [12]. Так, П. Мірчук за методами і тактикою боротьби виокремлює два етапи: 1) до 1942 року; 2) від 1947-до 1953 років. Л. Шанковський не розглядає хронологічних рамок діяльності УПА, проте закінчує виклад подій 1952 роком [12]. Найбільш об'єктивною, на нашу думку, спробою періодизації історії УПА діаспорними науковцями є концепція запропонована П. Соделем. Автор виділив два періоди: 1942-

1944 роки (1944 рік дослідник називає найбільш критичним в історії повстанської армії) та 1945-1949 роки, де кінцеву дату історик цілком об'єктивно обґрунтовує «[...] т. зв. «демобілізацією» - переходом регулярних частин повстанської армії до збройного підпілля» [12].

А. Кентій розкриваючи розбудову територіальних структур і штабів повстанської армії, здійснив спробу періодизувати т. зв. «волинсько-польський» період УПА – березня – грудня 1943 року. Зокрема в період березня–квітня 1943 року відбувалося об'єднання збройних відділів ОУН(б) і колишніх поліцейських підрозділів в структури повстанської армії [13, с. 168]. На другому етапі – травень–серпень 1943 року – відбувалися процеси організаційного оформлення територіальних частин УПА, перетворення її в боєздатну регулярну збройну силу [13, с. 168].

Періодизацію історії УПА на етапі її становлення – травень 1942 – грудень 1943 років, – здійснює І. Патриляк. Авторитетний дослідник українського визвольного руху виділяє низку етапів: «травень–вересень 1942 року (створення мережі сільських боївок на Волині та Поліссі, формування вишкільних груп, які діяли на тимчасовій основі); жовтень 1942 – лютий 1943 років (організація перших постійно діючих повстанських сотень на Волині та Поліссі)); березень–липень 1943 року (формування першої загальної структури УПА); серпень–грудень 1943 року (реорганізація та вдосконалення структури УПА)» [11, с. 121]. Чернівецький дослідник Н. Мизак пропонує періодизацію боротьби УПА – «Захід», беручи за початковий етап розгортання підпільної праці ОУН з вересня 1939 – по червень 1941 років, а закінчує 1952 роком. Історик не проводить чіткого розмежування між діяльністю націоналістичного підпілля і боротьбою повстанських структур УПА – «Захід».

На нашу думку однією з найбільш вдалих та системних спроб періодизувати збройну боротьбу УПА є дисертаційне дослідження львівського історика Р. Забілого. Автор поставив за мету висвітлити особливості збройної боротьби УПА як складової українського національно-визвольного руху в контексті воєнно–політичних процесів періоду Другої світової війни та у післявоєнний період [9, с. 1].

Історик виділяє шість періодів: 1) «підготовчий» – від квітневої конференції ОУН 1942 року до першої військової конференції в грудні 1942 року (початок збройної боротьби, формування перших відділів, баз, рішення про створення армії); 2) «розгортання» – січень–грудень 1943

року (створення штабів різних рівнів, розбудова організаційної структури армії); 3) «переходу фронтів» – січень 1944 – жовтень 1944 року (уникнення боїв, бойові дії проти відділів НКВД, охорони тилу Червоної армії); 4) «дії в умовах нової радянської окупації» – середина 1944 – до реорганізації УПА в липні 1945 року (дія великими силами, літня реорганізація); 5) «дії УПА в умовах тотального наступу ворога і блокади» – від липня 1945 – до липня 1946 років (пасивні форми боротьби, великі втрати, процес розформування); 6) «цілковитий перехід у збройне підпілля – реорганізація з липня 1946 – по вересень 1949 років» [9, с. 14].

У цілому слід констатувати, що дослідницька робота над удосконаленням періодизації УПА, особливостей її діяльності на кожному з етапів має бути продовжена.

Аналіз вищевикладених аспектів розкриття заявленої наукової теми в сучасній українській історіографії дозволяє сформулювати наступні узагальнення.

Історіографія УПА – воєнно-політичної формації повстанського типу, складової українського національно-визвольного руху, яка вела повстанські війни в умовах нацистської та комуністичної окупації України [9, с. 13] в роки Другої світової війни та післявоєнний період, є однією із найбільш ретельно та прискіпливо досліджених тем в сучасній історичній науці.

У цілому сучасні українські історики підкреслюють унікальність та значимість, як в національному так і в європейському масштабі, боротьби «армії без держави», її всенародну підтримку, без чого був би неможливим майже десятилітній післявоєнний збройний антикомуністичний опір. Національна свідомість, ідейна загартованість, опертя на вишколену організаційну структуру націоналістичного підпілля, що водночас виступало осердям повстанського запілля – складало опору Української повстанської армії.

Література:

1. Адамович С. Феномен української повстанської армії як засіб політичних маніпуляцій у суспільному житті України / С. Адамович // Галичина. – 2013. – Ч. 24. – С. – 42–45.
2. Примаченко Я. Антиколоніальний дискурс ОУН/УПА в сучасному українському контексті боротьби за європейську ідентичність / Я.

Примаченко // Український історичний збірник. – 2014. – Вип. 17. – С. 329.

3. Ухач В. З. Державотворча діяльність УПА: інституційний та джерелознавчий аспекти / В. З. Ухач. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1782%3A280218-18&catid=203%3A1-0218&Itemid=252&lang=ru.

4. Кульчицький С. Передмова. В кн.: Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. / НАН України; Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 5–6.

5. Ухач В. З. Правова оцінка боротьби УПА в світлі національного законодавства / В. З. Ухач. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1736%3A091217-14&catid=197%3A1-122017&Itemid=244&lang=en.

6. Мамонтов І. О. Боротьба українського націоналістичного руху у 1920–1950–х рр.: правова кваліфікація / І. О. Мамонтов // Юридичний вісник. – 2010. – № 1(14). – С. 16–19 та ін.

7. Сухий О. Сучасна українська історіографія національно–визвольного руху періоду Другої світової війни та післявоєнного часу: візії, напрями, школи / О. Сухий. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/9008>.

8. Лисенко О. Є. Дослідження історії Другої світової війни в сучасній Україні: основні тенденції та перспективи / О. Є. Лисенко // УІЖ. – 2011. – № 4. – С. 194 та ін.

9. Забілий Р. В. Особливості збройної боротьби Української повстанської армії в 1942–1949 рр.: автореф. дис... канд. істор. наук / Р. В. Забілий; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Інститут народознавства. – Львів: [б.в.], 2015. – С. 14.

10. Мизак Н. С. УПА – «Захід» і збройна підпільна діяльність ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. / Н. С. Мизак. – Чернівці-Торонто: Прут, 2011. – С. 274.

11. Патриляк І. Створення Української повстанської армії під проводом ОУН(б): малодосліджені аспекти проблеми / І. Патриляк // Наукові

записки національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – 2010. – Вип. 16. – С. 121.

12. Шолох Я. Рейди УПА очима зарубіжних дослідників: оцінки та значення / Я. Шолох. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/50734>.

13. Кентій А. Розбудова територіальних структур і штабів повстанської армії. В кн.: Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України; Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 168.

«АРМІЯ БЕЗ ДЕРЖАВИ»: МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ УПА У ВІЗІЯХ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ

Ухач Василь Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Тернопільського національного університету

Проблема оцінки збройної боротьби Української повстанської армії (далі - УПА) в 1940-1950 роках ХХ століття продовжує перебувати в політичному дискурсі й використовуватись представниками політичних еліт, незалежно від їх політичного забарвлення, для мобілізації власного виборчого електорату [1, с. 42]. Як зазначає київська дослідниця Я. Примаченко: «Створений радянською пропагандою негативний образ фашистів-бандерівців, перетворився на ідеологічний жупел, який прислужився пострадянським елітам в нових політичних умовах» [2, с. 335].

Тривалий бездержавний статус України, зазначає Я. Примаченко, залишив по собі потужні регіональні ідентичності спричинені імперськими культурними впливами. Необхідне подолання в сучасній вітчизняній історіографії «традиційного висвітлення подій історії українського визвольного руху в формі бінарної опозиції «звинувачення - виправдання» [3]. Відомі ідеологічні кліше радянської пропаганди цілеспрямовано нівелювали визвольну та антиколоніальну складову діяльності націоналістичного підпілля та Української повстанської армії. Відповідно репресований за радянських часів дискурс ОУН, УПА так і не був реабілітований, залишаючись заручником стійких ідеологем [2, с. 329].

Історіографія утворення УПА достатньо повно представлена у працях Д. Веденєєва, В. В'тровича, Я. Грицака, А. Демидова, І. Ільюшина, В. Ільницького, А. Кентія, О. Лисенка, І. Патриляка, Г. Стародубець, В. Ухача та ін. [4].

Сучасна українська історіографія УПА пройшла шлях від системного нагромадження джерельних матеріалів до спроб об'єктивного,

системного осмислення боротьби повстанської армії [5]. Розширено тематичний та регіональний аспект досліджень [6]. За роки незалежності українськими дослідниками проведена ґрунтовна джерелознавча та археографічна робота. «Історія УПА є найбільш ретельно та прискіпливо документованою історією нашого народу» [7, с. 5].

Метою наукової розвідки є сучасний історіографічний дискурс питання мотиваційних чинників формування Української повстанської армії під політичним проводом ОУН(б).

Аналіз сучасних історичних праць останніх 10-15 років дозволяє стверджувати про вагомий поступ науковців у з'ясуванні мотиваційних чинників створення Української повстанської армії під крилом бандерівської організації. У сучасній історіографії зроблено висновок про надзвичайну важливість зламу 1942-1943 років для всіх суб'єктів українського національно-визвольного руху. Активна внутрішня дискусія в середовищі націоналістичних організацій, спроба аналітичного, тверезого, без попередньої ейфорії аналізу практичних реалій співпраці з братами зі східних частин України на ґрунті націоналістичної ідеології; розкриття нацистами людиноненависницького обличчя в Україні (в контексті формування нацистського окупаційного режиму «нового порядку»); кардинальні зміни на фронтах німецько-радянської війни; перемовини в середовищі західних союзників щодо відкриття другого фронту і спроби обговорення післявоєнного політико-правового порядку в Європі – фактори, у переліку ключових в історичних працях сучасних науковців, які змусили політичні проводи українських самостійницьких сил, ОУН(б) зокрема, обговорити і внести зміни в стратегію і тактику боротьби, зробити перші практичні військово-підготовчі кроки до збройного чину в боротьбі з окупаційними режимами.

У новітніх дослідженнях (праці В. В'ятровича, В. Дзьобака, Р. Забілого, А. Кентія, І. Патриляка, Г. Стародубець та інших [8]), науковці стверджують, що зміни, які відбулися у визвольному русі у 1943 році, було закладено у рішеннях керівництва ОУН(б) у другій половині 1942 року. В. В'ятрович наголошує, що пріоритетним питанням для самостійницьких сил, в умовах відвертої антиукраїнської політики нацистів, став «пошук формули оптимального поєднання опору brutальній окупаційній політиці Німеччини [...]» [9, с. 202], при цьому тактика і реалізація боротьби у різних суб'єктів самостійницького руху

була різною. Історик акцентує увагу на тому, що активні збройні дії ОУН(б) на зламі весни-літа 1942 року (зрозуміло на території Волині і Полісся. - *В.У.*) вносять корективу в усталену в українській історіографії позицію, що активна збройна боротьба бандерівської ОУН розпочалася з весни 1943 року з остаточним формуванням повстанської армії [9, с. 221].

Історики В. Дзьобак, А. Кентій у власних дослідженнях подають ґрунтовний аналіз концепцій, варіантів подальшої боротьби, які політичним проводом бандерівської ОУН необхідно було обговорити і унормувати. Так, А. Кентій вказує на існування трьох концепцій подальшої боротьби, висунутих Крайовим Проводом ОУН (б) на Північно-західних українських землях (далі – ПЗУЗ), який фактично виступав своєрідним генератором змін в організації.

Суть «мілітарної» концепції полягала у конституюванні того, що більшовики повернуться в Україну ослаблені і тому необхідно створювати власні збройні сили (не менше 300 тис. чол.) та акцентувати увагу на «роздмухуванні в СРСР революції поневолених народів» [10, с. 161-162]. «Еміграційна» концепція передбачала вихід більшовиків із війни ще міцнішими, а з врахуванням відсутності в Наддніпрянській Україні антибільшовицьких настроїв, створювати збройні формування є безглуздя, а тому необхідно сконцентруватися на пропагандивній роботі, «вивести кадри в еміграцію і чекати втручання зовнішніх сил» [10, с. 161-162]. «Визвольна» передбачала зосередити зусилля на створенні армії і нефорсованій продуманій збройній боротьбі з метою впливу на події в Східній Європі і захисті українського народу [10, с. 162].

На думку В. Дзьобака на початок 1943 року керівництво націоналістичного руху прогнозувало два основних підходи до можливого розвитку ситуації. Суть першого полягала у можливості появи на південно-західних рубежах України західних альянтів (англо-американців – *В.У.*), а це зумовлювало необхідність напрацювання програми стосунків із можливими новими союзниками. Суть другого – повернення комуністичного режиму в Україну, що актуалізувало потребу системної підготовки до зустрічі з традиційним і споконвічним ворогом української незалежності [11, с. 6-7]. Поділяємо думку В. Дзьобака, що обидва можливі сценарії стимулювали національні самостійницькі сили в стислі терміни зайнятися розбудовою власної армії, яка за планами мала бути ключовим чинником в обороні власного народу, так і в боротьбі з

радянськими партизанами, поляками та Німеччиною. Останнє (організація збройного опору нацистам), на думку історика, дозволило б «включитися за право голосу в післявоєнному світі» [11, с. 7].

У працях вітчизняних істориків належна увага приділена військовим конференціям, зокрема бандерівської ОУН, яка дозволяє пролити світло на гострі дискусії щодо процесу розгортання підпільної армії. Слід наголосити, що тривалий час ні в зарубіжній діаспорній, а ні в сучасній вітчизняній історіографії рішення жовтневої і грудневої 1942 року військових конференцій бандерівської ОУН не згадувались. Українські історики І. Патриляк, О. Пагіря одними з перших дослідили їх рішення [12, с. 15]. Каталізатором гострих дискусій, на думку науковців виступав у значній мірі нацистський терор, економічний визиск українського населення Волині та Полісся, що в свою чергу радикалізувало настрої місцевих оунівців, до яких місцевий люд апелював про захист, цілком справедливо критикуючи їх за пасивну поведінку. І. Патриляк висловлює припущення про проведення в період жовтня-грудня 1942 року двох військових конференцій, де обговорювалися проекти формування армії [13, с. 117]. На думку історика, проект розроблений оновленою комісією (грудень 1942 р.) ліг, після суттєвого доопрацювання, в основу військових рішень Третьої конференції ОУН в лютому 1943 року. І. Патриляк висловлює припущення, що «саме в січні 1943 року керівництвом Головного Проводу ОУН(б) було прийнято *остаточне* (курсив наш – Авт.) рішення про планову організацію партизанської армії» [13, с. 118-119].

Таким чином, ключовими мотиваційними чинниками до створення УПА сучасні українські науковці називають: по-перше, загроза можливої втрати контролю на території ПЗУЗ (Волинь і Полісся), де активізували свою діяльність військові структури поліського отамана Т. Боровця та червоних партизанів. По-друге, нацистський терор та економічний визиск українського населення, що актуалізувало потребу його захисту та збереження від анархічних та злочинних дій. По-третє, чинники морального характеру, що проявлялися у наріканні, звинуваченні населенням бездіяльності Проводу ОУН(б).

Література:

1. Адамович С. Феномен української повстанської армії як засіб політичних маніпуляцій у суспільному житті України / С. Адамович // Галичина. – 2013. – Ч. 24. – С. – 42-45.
2. Примаченко Я. Антиколоніальний дискурс ОУН/УПА в сучасному українському контексті боротьби за європейську ідентичність / Я. Примаченко // Український історичний збірник. – 2014. – Вип. 17. – С. 329.
3. Примаченко Я. ОУН і УПА в сучасному європейському дискурсі пам'яті про другу світову війну: політико-правовий аспект / Я. Примаченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vox-populi.com.ua/rubriki/politika/ouniupavsucasnomuevropejskomudiskursipamatiavtorprimacenkoana>.
4. Ухач В. З. Державотворча діяльність УПА: інституційний та джерелознавчий аспекти / В. З. Ухач. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1782%3A280218-18&catid=203%3A1-0218&Itemid=252&lang=ru та ін.
5. Сухий О. Сучасна українська історіографія національно-визвольного руху періоду Другої світової війни та післявоєнного часу: візії, напрями, школи / О. Сухий. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/9008>.
6. Лисенко О. Є. Дослідження історії Другої світової війни в сучасній Україні: основні тенденції та перспективи / О. Є. Лисенко // УІЖ. – 2011. – № 4. – С. 194 та ін.
7. Яневський Д. Б. Проект «Україна». Жертва УПА. Місія Романа Шухевича. / Художник-оформлювач А.П. Езрова. – Харків: Фоліо, 2012. – С. 5.
8. В'ятрович В., Забілий Р. Дерев'яний І., Содоль П. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених / Відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. – 3-тє вид. – Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. – 352 с; Патриляк І. «Перемога або смерть»: український визвольний рух у 1939-1960 роках / І. Патриляк. Центр досліджень визвольного руху. – Львів: Часопис, 2012. – 512 с.

9. Патриляк І. Український визвольний рух у 1942 році / І. Патриляк // Український визвольний рух: Науковий збірник. – Львів: Видавництво «Мс», 2007. – № 7. – С. 208–231.
10. Кентій А. Військово-підготовча діяльність бандерівських організацій на початку 1943 р. В кн.: Організація український націоналістів і українська повстанська армія. Історичні нариси / Дзьобак В. В., Ільюшин І. І., Касьянов Г. В. та ін. Відп. ред. Кульчицький С. В. НАН України; Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 161–162.
11. ОУН і УПА в 1943 році: Документи. Упорядник: О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчик. Відповідальний редактор С. Кульчицький – Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. – С. 6–7.
12. Трофимович В. Створення Української повстанської армії / В. Трофимович // Наукові записки нац-го у-ту «Острозька академія»: Історичні науки. – Острог: Нац-ний у-тет «Острозька академія». – 2013. – Вип. 20. – С. 15.
13. Патриляк І. Створення Української повстанської армії під проводом ОУН(б): малодосліджені аспекти проблеми / І. Патриляк // Наукові записки національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – 2010. – Вип. 16. – С. 117.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ КИЄВОРУСЬКОЇ СПАДЩИНИ (ЕВОЛЮЦІЯ 1990 – 2000-Х РОКІВ)

Ющенко Петро Андрійович

докторант, Національний педагогічний університет імені

М.П. Драгоманова

Українська держава намагалась контролювати проблему формування історичної пам'яті. Цю функцію виконують практично більшість держав світу. Серед ключових завдань розбудови суспільних інститутів, поставала необхідність використання державної політики національної пам'яті як консолідуючого інструменту, збереження національної самодостатності в умовах глобалізаційних процесів, мобілізації духовних сил народу на розв'язання проблеми. Центр ваги у формуванні єдиного

громадянського суспільства вбачався у забезпеченні дієспроможності, авторитету та безпеки держави. За таких умов дані тенденції спричинили формування так званої «нової історичної культури». Україна підійшла до проблеми подолання «історичних травм», у формі розробки і реалізації відповідної державної політики та суспільно-правових дій. Історія крок за кроком перетворювалась на «інформаційний продукт масового споживання». Історична наука та історична пам'ять переставала бути знаряддям обслуговування суспільно-політичних інтересів.

Політична пам'ять як багатогранний феномен, державного недостатньо використовувалася у розбудові ключових напрямів суспільного розвитку. Даний компонент використовувався політикам лише як інструмент легітимації політичної влади. Хоча ми можемо підтвердити, що політика пам'яті стала реальністю української політики. Інститути держави працювали у царині дослідження та конструювання минулого, вироблення спільного бачення тяглості етнонаціонального буття, етнонаціональних символів і цінностей, національної свідомості. Владою пам'ять усвідомлено «долучалася» до реалізації цілком прагматичних інтересів і цілей. Найчастіше вона розглядалась способом підтримання політичними засобами «надчутливості» соціуму до його травматичного досвіду. Тобто влада конструювала політику тоді, коли потрібно було виробити практики й норми, пов'язані з регулюванням колективної пам'яті. Державна політика відновлення та збереження історичної пам'яті не була цілісною, стратегічно вивіреною, вона мала здебільшого ситуативний характер. Національне примирення і консолідація українського суспільства, розв'язувались часто не в числі пріоритетів гуманітарного розвитку, а скоріше як додаток до якихось більш резонансних проблем. Світовий досвід переконував, що у процесі відродження історичної пам'яті важливу роль відіграють спеціально створені з цією метою урядові структури та науково-дослідні установи, які покликані неупереджено висвітлювати історичне минуле, що допомагало громадянам не лише розібратись у історії, але й зорієнтуватись у поточних подіях, процесах і явищах.

Чинні в Україні інституції, що опікувалися проблемою історичної пам'яті мали недостатньо можливостей змінити історичну свідомість українства. Дана обставина стримувала процес об'єднання нації. Примирення історичних пам'ятей поставало в числі невідкладних завдань

перед державними органами. За В. Кривошея, державна політика пам'яті – це визначення владними центрами символічних подій, національних героїв, місць пам'яті, цілеспрямовані дії для їх популяризації [5, с. 27]. В Україні розвивались новітні візії проблеми конструювання спільної пам'яті. В умовах посткомунізму вони виявились роздвоєними: між потребою зобов'язати пам'ятати відповідним чином та прагненнями утвердити право пам'ятати у свій власний, неповторний спосіб. Полеміка відносної ролі та значення держави, а також інших громадсько-політичних акторів у конструюванні пам'яті знайшли відображення у теоретичних конструкціях.

Політизованість процесу формування національної пам'яті відбувалась у площині не стільки об'єктивних чинників (крах комуністичної ідеології та проголошення державної незалежності викликали закономірну зміну оцінок історичного минулого українського народу), як суб'єктивних чинників (відмінне трактування минувшини різними політичними силами, включення історичної тематики до контексту політичної боротьби) [3, с. 47]. В Україні зберігався відчутний дисбаланс, порушення принципів чесної політичної конкуренції. Зокрема, політики послуговувалися значною кількістю концепцій української історії. За слушним визначенням В. Масненка, до даного переліку потрапляли і українська етнічна парадигма; українська національна (національно-державницька) версія сприйняття минулого; штучні сепаратистські версії української минувшини; імперська російська традиція, яка декларувалася як понадетнічна; польська історична концепція [7, с. 154]. Таким чином в Україні не було поміркованого суперництва та вмотивованого, соціально виправданого змагання між основними суб'єктами політика пам'яті.

Конкуренція у сфері інтерпретації минулого стимулювала розкол суспільства за ставленням до таких фундаментальних цінностей як демократія, приватна власність, незалежність, ринок, форма правління й державного устрою, державна мова, завдання місцевого самоврядування. Конфлікти пам'ятей відрізнялися від конкуренції інтерпретації минулого, зокрема тим, що в цьому разі сторони налаштовувались на вчинення шкоди одне одному, а їх політична поведінка була ворожою і антагоністичною. В Україні лінію розмежування створювала антагоністична за своєю глибиною сутністю суперечність «радянської» та

«антирадянської» ментальності, що виходила назовні у конфронтації прибічників соціалістичного і капіталістичного шляхів розвитку [8, с. 193]. В українському суспільстві тривали політичні конфлікти навколо доцільності встановлення чи деконструкції пам'ятників, присвяченим історичним діячам.

Політика пам'яті виступала впливовим чинником становлення міжнародної суб'єктності України, її цивілізаційної та зовнішньополітичної ідентичності. Реінтеграція до Європи залишалась для України історичним імперативом. Політика пам'яті є важливим чинником вибудовування іміджу України як європейської держави, індикатором її внеску у європейську і світову цивілізацію.

Державна політика пам'яті спрямовувалась на охорону етнічної пам'яті. Робились спроби вибудовування та концентрації уваги на економічних, політичних, біосоціальних та духовних рядах. Найбільш ефективним виявився політичний (державотворчий) ряд. Різні підходи дозволили у державотворчому аспекті розглядати такі складові: Київська Русь – Козацько-гетьманська держава – Українська Народна Республіка – Українська Радянська Соціалістична Республіка – Україна. У зв'язку з цим символічними місцями вважалася столиця Київ. Одним з варіантів «позитивного мнемонічного простору українців» розглядався такий: «тризуб», «Володимир Святий», «Софійський собор», «Києво-Печерська лавра», «Запорізька Січ», «Богдан Хмельницький», «Енеїда», «Шевченко», «Український П'ємонт», «Грушевський», «УНР», «Бабин Яр», «Чорнобиль», «24 серпня 1991 р.» [4, с. 62].

Князі Києворуської держави потрапляли до офіційних дискурсів влади незалежної держави. Державницький вимір персоніфікації минулого відображався в документах, промова, заявах. Президенти України у офіційних заявах регулярно звертали увагу до історичних питань, персоніфікованих образів, що тією чи іншою мірою відображали дійсні політичні пріоритети. Слід наголосити на тому, що державна влада України традиційно продовжувала проявляти амбівалентність до історичного минулого. Для неї була властивою часта переорієнтація пам'яттєвого дискурсу. Президенти України, аби здобути чи утримати владу, розглядали історичну пам'ять тактичними ресурсами, інтересом якого можна поступатися для здобуття політичних союзників [1, с. 9]. Політика пам'яті в Україні поки не досягла ідеальних форм, які на думку

Ю. Шаповала мала фокусувати енергію соціуму на створення образів минулого, здатних виконувати роль основоположних матриць щодо майбутнього [6]. Протягом досліджуваних років в центрі політики пам'яті, державної влади знаходились не проблеми контролю над конструюванням знань про минуле, частіше вівся пошук маніпулятивних інструментів з тим, аби при їх допомозі зберегти владу та електоральну підтримку. Одним з маніпулятивних інструментів виступав політичний міф. Особливістю політичної міфотворчості було те, що міф виступав передусім реконструктором сучасного, а не минулого. Таким чином, відбувався процес конструювання (створення) пам'яті, а не її реконструкції (відтворення). Внаслідок такого підходу відбувався головним чином кон'юнктурний підбір в історичному минулому об'єктів конструювання міфів (фактів, явищ, особистостей), пристрасне редагування історичного тексту, фабрикація висновків, які «відповідали» політичним потребам. Міфи виступали механізмом конструювання політичного простору, за їх допомогою здійснювалося формування оптимальних для влади моделей поведінки, суспільно-політичного клімату, зміцнення адекватних обстановці стереотипів свідомості, настроїв, цінностей. Крім того, вони виступали додатковим засобом легітимації лади, створюючи ілюзію причетності громадян до політичного процесу, образ відкритої до діалогу влади шляхом апеляції до громадської думки. Специфіка ситуації в Україні полягала в тому, що в роки незалежності виник новий суспільний феномен – «війна міфів», який накладав суттєвий відбиток на суспільну свідомість в цілому та історичну пам'ять зокрема. Безпосередніми наслідками впливу даного феномену на історичну пам'ять було: різке посилення мозаїчності в структурі історичної пам'яті (роз'єднаність елементів історичних знань, уявлень, цінностей; постійна видозмінюваність пам'яті, уповільнюється накопичення історичного досвіду); поглиблення роздвоєності історичної пам'яті; надмірна ідеалізація певних історичних подій, явищ і осіб [1]. В Україні стратегія у сфері політики пам'яті вибудовувалась у форматі цільових програм, концепцій, наукових розробок. Проте програм, концепцій, наукових розробок. Проте зі здобутками цих документів, у них не завжди враховувалась гетерогенна сутність, закономірність розвитку, особливості суспільної пам'яті. Розроблені національним інститутом стратегічних досліджень при Президентові України «Концептуальні

засади державної політики пам'яті» зафіксували мету та стратегічну ціль політики.

Політика пам'яті не сприяла подоланню розколу в неоднорідному українському суспільстві. Українська влада не завжди діяла синхронно, аби спільна національна історія ставала чинником консолідації. Протягом досліджуваних років в Україні розробка політичних стратегій конструювання історичної пам'яті часто відбувалася без опертя на фахові наукові концепції. Чимало проблем залишалась без інтелектуального обґрунтування та пояснення. В Україні лише опрацьовувались критерії відбору тих історичних подій і постатей, яке мали посісти особливе місце в національній пам'яті.

Література:

1. Бабка В.Л. Історична пам'ять як фактор політичної боротьби в Україні (1994–1999 рр.) / В.Л. Бабка // Ідентичності та політичні інститути: виклики для України. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Ніжин, 16 квітня 2015 року). – Ніжин, 2015. – С. 3-10.
2. Бойко О.Д. Сучасний політичний міф як інструмент конструювання історичної пам'яті / О.Д. Бойко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//www.stationline.org.ua](http://www.stationline.org.ua)
3. Головченко В.І. Історична й національна пам'яті: еволюція трактування термінів / В.І. Головченко // Національна та історична пам'ять: Зб. наукових праць. Вип.10. – К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2014. – С. 45-53.
4. Колесник І. Історична пам'ять та історіографія: архетипи взаємодії / І. Колесник // Історія – Ментальність – Ідентичність. Вип.IV. історична пам'ять українців і поляків у період формування національної свідомості в ХІХ – першій половині ХХІ століття: Колективна монографія / за ред. Л. Зашкільняка, Й. Пісулінського, П. Серженги. – Львів, 2011. – С. 54-64.
5. Кривошея В.В. Моделі пам'яті і державна політика пам'яті / В.В. Кривошея // Державотворення та цивілізаційні здобутки українського народу. Національна та історична пам'ять. Збірник наукових праць. – Випуск 1. – К.: Стилос, 2011. – С. 26-37.
6. Лубчак В. Історична пам'ять і нові «види зброї» / В. Лубчак, В. Скуба, І. Сюдюков. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [//incognita.day.kiev.ua](http://incognita.day.kiev.ua)

7. Масненко В. Історична пам'ять як чинник національної інтеграції сучасного українського суспільства / В. Масненко // Зб. наук. праць (третьй випуск), підготовлений за дослідницькою програмою кафедри філософії «Громадянське суспільство як здійснення свободи» / за ред. А. Карася. – Львів: ВЦ ЛНУ, 2006. – С. 153–168.
8. Нагорна Л.П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії / Л.П. Нагорна. – К.: Стилос, 1998. – 278 с.

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Махортых Елизавета Сергеевна ОСОБЕННОСТИ ПОНИМАНИЯ
«ЕСТЕСТВЕННОГО ПРАВА» В ФИЛОСОФИИ ДЖ. ВИКО3

**Конституційне право. Конституційне процесуальне право.
Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне
та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право**

Довжук Ігор Володимирович ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ТЕХНІЧНОГО ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ.....8

Золота Леся Володимирівна НАЦІОНАЛЬНЕ
ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
У СФЕРІ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....10

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

Гордєєва Ольга Іллівна ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....16

Гуйван Оксана Петрівна ЦИВІЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА
ПРАВопорушення в інформаційній сфері.....19

Фігун Наталія Ігорівна КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ УКЛАДЕННЯ
ШЛЮБУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....24

**Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право.
Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право.
Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура**

Брисковська Оксана Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ
ОБШУКУ У СВІТЛІ НОВЕЛ ЗАКОНОДАВСТВА ДЛЯ
ЗАПОБІГАННЯ ПІДСТАВ ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ
НЕДОПУСТИМИМИ.....30

<i>Гарасимів Олена Іванівна, Захарова Олександра Василівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ НЕВИДИМИХ СЛІДІВ КРОВІ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ.....	32
<i>Дмитришин Олена Олегівна</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТА ФАКТИЧНОЇ ПОМИЛКИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	36
<i>Жуков Андрій Андрійович</i> ЩОДО ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СЛІДЧИМ РОЗКРИТТЯ, РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ.....	41
<i>Кравчук Петро Юрійович</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ОГЛЯД У ВИПАДКУ ВИЯВЛЕННЯ ТРУПА У ВОДОЙМІ.....	43
<i>Падалка Андрій Миколайович</i> ЩОДО ПРЕДМЕТУ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРО ПОДАТКОВИЙ ЗЛОЧИН...	48
<i>Пекар Ростислав Нар'янович</i> ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ЗМІ, ПІД ЧАС НАБУТТЯ НАВИЧОК УХВАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ, З УРАХУВАННЯМ СИТУАЦІЙНОГО ПІДХОДУ.....	53
<i>Полуніна Лілія Валентинівна</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОГЛЯДУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НЕЗАКОННОГО ЗБИРАННЯ ТА РОЗГОЛОШЕННЯМ КОМЕРЦІЙНОЇ АБО БАНКІВСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ.....	55
<i>Терзі Олена Олександрівна</i> ЕТИКО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕПРОДУКТИВНОЇ МЕДИЦИНИ.....	58
<i>Фролов Олександр Павлович</i> ОБ'ЄКТИ ОБШУКУ В ФОРМІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....	62
<i>Щерба Вікторія Миколаївна</i> ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ.....	66
<i>Щерба Вікторія Миколаївна</i> ЩОДО ЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	68

Господарське право. Господарське процесуальне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Фінансове право. Банківське право

Свіщова Владлена Олегівна ЩОДО ПИТАНЬ КОДИФІКАЦІЇ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....71

Історія держави і права. Історія політичних і правових вчень

Єременко Юрій Анатолійович ІСТОРІЯ ЗАРОДЖЕННЯ ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПРОКУРАТУРИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XVII-XIX СТ.СТ.74

Кордіна Р. НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ МІНІСТЕРСТВА СХІДНИХ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ У РАЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА».....78

Пушков Владислав Віталійович ВИНИКНЕННЯ ДЕРЖАВИ У СПАРТІ.....82

Топольницька Мар'яна Іванівна ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В КРАЇНАХ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ(НА ПРИКЛАДІ ЮГОСЛАВІЇ).....84

Ухач Василь Зіновійович СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ БОРОТЬБИ УПА ЗА УКРАЇНСЬКУ САМОСТІЙНУ СОБОРНУ ДЕРЖАВУ (вибрані аспекти).....89

Історія становлення української державності

Ухач Василь Зіновійович «АРМІЯ БЕЗ ДЕРЖАВИ»: МОТИВАЦІЙНІ ЧИННИКИ СТВОРЕННЯ УПА У ВІЗІЯХ СУЧАСНИХ НАУКОВЦІВ.....95

Ющенко Петро Андрійович ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ ТА ЇЇ РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ КИЄВОРУСЬКОЇ СПАДЩИНИ (ЕВОЛЮЦІЯ 1990 – 2000-Х РОКІВ).....100

Підписано до друку 23.03.2018
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 60 прим.

Громадська організація «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. 0979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99, 063 300 86 72
E-mail: tooums@ukr.net